

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Katedra německých a rakouských studií

Bakalářská práce

2020

Miroslav Jahoda

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Katedra německých a rakouských studií

Přejmenování stanic pražského metra v roce 1990

Bakalářská práce

Autor práce: Miroslav Jahoda

Studijní program: Historické vědy

Vedoucí práce: PhDr. Petr Šafařík

Rok obhajoby: 2020

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.

Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.

Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 21. května 2020

Miroslav Jahoda

Bibliografický záznam

JAHODA, Miroslav. *Přejmenování stanic pražského metra v roce 1990*. Praha, 2020. 66 s. Bakalářská práce práce (Bc). Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut mezinárodních studií. Katedra německých a rakouských studií. Vedoucí bakalářské práce PhDr. Petr Šafařík.

Rozsah práce: 103 421 znaků

Anotace

V práci se zabývám přejmenováním stanic pražského metra v únoru 1990. S využitím tří různých konceptů a pojednání studia paměti analyzuji vybrané názvy, které byly nahrazeny, zachovány a zavedeny, a obdobným způsobem na ně nahlížím též pohledem aplikace moci, zejména skrze pojednání Pierra Bourdieua. V čas tech druhé kapitoly, jejichž tématem je kolektivní paměť (M. Halbwachs, J. Assmann) a zapomínání (P. Connerton), a ve třetí části, která je věnována symbolickému kapitálu a aspektům moci, docházím různými cestami k obdobným závěrům: revoluční rituál přejmenování je nezbytným průvodním jevem emancipace. Funkce nových názvů je čistě praktická a lokalizační, přičemž za významnější považuji, že byla z veřejného prostoru odstraněna jména, která jsou v ostrém rozporu s hodnotami svobody a samostatosti (tedy reprezentovala především československo-sovětské přátelství), zatímco ideologické názvy, které nejsou s těmito hodnotami v kontrastu, byly zachovány (Pražského povstání, Náměstí Míru). Místa paměti interpretuji v síti stanic pražské metra tak, že v případě, kdy je lze chápat pouze jako směrovky, přejmenováním ve větším počtu vznikala (Anděl, Invalidovna, Vyšehrad), než aby naopak mizela (Moskevská). V práci se dále věnuji specifikům vizuální podoby stanic a cestování metrem a své mikroanalýzy vybraných názvů příležitostně doplňuji o komparativní příklady přejmenování stanic metra (případně přejmenování obecně) zejména z období postsocialistické transformace např. v Moskvě, Petrohradu, Charkově, Kyjevě nebo Budapešti.

Annotation

In this bachelor thesis I focus on the names of Prague metro stations, especially during their renaming in February 1990. Three different concepts of memory studies (M. Halbwachs and J. Assmann, P. Nora, P. Connerton) are applied on selected names which were replaced, kept or introduced, and with similar objective in mind, I approach the process of renaming from the perspective of power, mainly with P. Bourdieu's concept of symbolic capital. I arrive at similar conclusions that revolutionary ritual of renaming is a necessary aspect of emancipation. New names are mainly location-based and practical in function, therefore I conclude that more significant is the fact that ideological names, which are directly in contrast to new values of freedom and independence, were replaced, while the ones which are not, were kept (such as Pražského povstání and Náměstí Míru). Places of memory were, if they can be understood merely as signs, created by renaming (Anděl, Invalidovna, Vyšehrad) more often than they disappeared (Moskevská). In addition, I deal with issues of visual form of the stations, metro travel in general and where suitable, my microanalyses of chosen names of Prague metro stations are supported with additional examples of renaming metro stations (or renaming patterns in general), in particular during the times of post-socialist transformation, in Moscow, St. Petersburg, Kharkiv, Kyiv, Budapest, etc.

Klíčová slova

přejmenování, metro, toponyma, kolektivní paměť, místa paměti, zapomínání, moc, symbolický kapitál, socialismus, československo-sovětské přátelství

Keywords

renaming, metro, toponyms, collective memory, places of memory, forgetting, power, symbolic capital, socialism, czechoslovak-soviet friendship

Title/název práce

Renaming Prague metro stations in 1990

Přejmenování stanic pražského metra v roce 1990

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucímu mé bakalářské práce PhDr. Petru Šafaříkovi za jeho cenné rady, čas a trpělivost. Dále bych rád poděkoval vedoucímu bakalářského semináře doc. PhDr. Jiřímu Vykoukalovi, CSc. a všem kolegům při studiu za inspiraci a morální podporu.

TEZE BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Jméno: Miroslav Jahoda
E-mail: 90991875@fsv.cuni.cz
Studijní obor: Historické vědy
Semestr a školní rok zahájení práce: ZS 2019/2020
Semestr a školní rok ukončení práce: LS 2019/2020
Vedoucí bakalářského semináře: doc. PhDr. Jiří Vykoukal, CSc.
Vedoucí práce: PhDr. Petr Šafařík
Název práce: Přejmenování stanic pražského metra v roce 1990
Charakteristika tématu práce (max. 10 řádek): V přejmenování stanic metra propojuji tři přístupy. 1. drobný pramenný výzkum v archivu hl. m. Prahy mi poskytl základní materiál, ze kterého ve své práci mohu vycházet. 2. s využitím tří různých konceptů a pojednání studia paměti (M. Halbwachs a J. Assmann, P. Nora, P. Connerton) analyzuji vybrané názvy, které byly nahrazeny, zachovány a zavedeny. 3. obdobným způsobem na vybrané názvy nahlížím pohledem aplikace moci, zejména s využitím pojednání P. Bourdieua. Své mikroanalýzy vybraných názvů stanic příležitostně doplňuji o komparativní příklady stanic metra (případně přejmenování toponym obecně) zejména z období postsocialistické transformace v Moskvě, Petrohradu, Charkově, Kyjevě, Budapešti, Bukurešti aj.
Zdůvodnění úprav a změn tématu od zadání projektu do odevzdání práce (max. 10 řádek): Oproti projektu došlo k příklonu náplně mé práce k toponomastice a následně ke srovnání různých přístupů studií paměti a aplikace moci, konkrétně s využitím konkrétních konceptů a pojednání M. Halbwachse a J. Assmanna, P. Nory, P. Connertona a P. Bourdieua. Vyřazení mediální reflexe a relativně významné upozadění dobového kontextu mi umožňuje zachovat téma úzké a kompaktní, z důrazem na aplikaci teoretických konceptů a bez nadbytečných odboček. Přesto v textu naznačuji několik různých cest, kterými by bylo vhodné v analytické činnosti pokračovat.
Struktura práce (hlavní kapitoly obsahu): Úvod 1. Názvy stanic 1.1. Názvy stanic metra v toponomastice 1.2. Honorifikační názvy 1.3. Přejmenované stanice 1.4. Proces přejmenování 2. Přejmenování stanic pohledem studií paměti 2.1. Kolektivní a kulturní paměť 2.2. Místa paměti 2.3. Sedm druhů zapomnění 2.4. Shrnutí druhé kapitoly 3. Přejmenování stanic pohledem aplikace moci 3.1. Aspekty moci při (pře)jmenování 3.2. Specifika metra jako dopravního prostředku 3.3. Symbolický kapitál 3.4. Shrnutí třetí kapitoly Závěr
Prameny a literatura (výběrová bibliografie, max. 30 hlavních titulů): 1. ASSMANOVÁ, Aleida. <i>Prostory vzpomínání: Podoby a proměny kulturní paměti</i> . Z německého originálu přeložili Jakub Flanderka, Světlana Ondroušková a Jiří Soukup. Praha: Karolinum, 2018. 2. ASSMANN, Aleida. <i>To Remember or to Forget: Which Way Out of a Shared History of Violence?</i> In: ASSMANN, Aleida – Linda Shortt (eds.). <i>Memory and Political Change</i> . Palgrave Macmillan, 2012, str. 53–71. 3. ASSMANN, Jan. <i>Kolektivní paměť a kulturní identita</i> . In: KRATOCHVIL, Alexander (ed.). <i>Paměť</i>

- a trauma pohledem humanitních věd: Komentovaná antologie teoretických textů. Z německého originálu přeložil Jiří Soukup. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR/Akropolis, 2015, str. 50–61.*
4. AUGÉ, Marc. *In the Metro*. Z francouzského originálu přeložil do angličtiny Tom Conley. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2002.
 5. AZARYAHU, Maoz. *Renaming the past in post-Nazi Germany: insights into the politics of street naming in Mannheim and Potsdam*. In: *Cultural Geographies* 19/3, 2012, str. 385–400.
 6. BOURDIEU, Pierre. *Co se chce říct mluvením: Ekonomie jazykové směny*. Z francouzského originálu přeložili Martin Pokorný a Eva Sládková. Praha: Karolinum, 2014.
 7. CONNERTON, Paul. *How Modernity Forgets*. Cambridge University Press, 2009.
 8. CONNERTON, Paul. *Sedm typů zapomnění*. Z anglického originálu přeložil Pavel Siostrzonek. In: *Labyrint revue* 31–32, 2012, str. 169–174.
 9. CZEPCZYŃSKI, Mariusz. *Cultural Landscapes of Post-Socialist Cities: Representation of Powers and Needs*. Ashgate, 2008.
 10. DAVID, Jaroslav. *Smerdov, Brežněves a Rychlonožkova ulice: Kapitoly z moderní české toponymie; místní jména, uliční názvy, literární toponyma*. Praha: Academia, 2011.
 11. FOREST, Benjamin – Juliet Johnson. *Unraveling the Threads of History: Soviet–Era Monuments and Post–Soviet National Identity in Moscow*. In: *Annals of the Association of American Geographers* 92/3, 2002, str. 524–547.
 12. GILL, Graeme. *Changing Symbols: The Renovation of Moscow Place Names*. In: *The Russian Review* 64, 2005, str. 480–503.
 13. GIRAUT, Frédéric – Myriam Houssay-Holzschuch. *Place Naming as Dispositif: Toward a Theoretical Framework*. In: *Geopolitics* 21/1, 2016, str. 1–21.
 14. HALBWACHS, Maurice. *Kolektivní paměť*. Z francouzského originálu přeložili Yasar Abu Ghosh, Marie Černá, Kateřina Gajdošová a Barbora Spalová. Praha: Sociologické nakladatelství, 2009.
 15. KOJETÍNOVÁ, Martina. *Honorifikační urbanonyma a jejich úloha při formování poválečné urbanonymie (na příkladu Prahy)*. In: *Acta Onomastica* 56, 2016, str. 124–139.
 16. KOJETÍNOVÁ, Martina. *Metro: Názvosloví pražské podzemní krajiny*. In: *Acta Onomastica* 56, 2016, str. 105–123.
 17. LAŠŤOVKA, Marek – Václav Ledvinka (kol.). *Pražský uličník: Encyklopedie názvů pražských veřejných prostranství. 1. díl (A–N)*. Praha: Libri, 1997.
 18. LIGHT, Duncan. *Street names in Bucharest, 1990–1997: exploring the modern historical geographies of post-socialist change*. In: *Journal of Historical Geography* 30, 2004. Str. 154–172.
 19. MACURA, Vladimír. *Šťastný věk (a jiné studie o socialistické kultuře)*. Praha: Academia, 2008.
 20. MARIN, Anaïs. *Bordering Time in the Cityscape. Toponymic Changes as Temporal Boundary-Making: Street Renaming in Leningrad/St. Petersburg*. In: *Geopolitics* 17, 2012, str. 192–206.
 21. NEKULA, Marek. *Hus — Husova, Žižka — Žižkov...: Toponyma a ideologie*. In: ČORNEJOVÁ, Michaela (ed.). *Jazyk a jeho proměny: Prof. Janě Pleskalové k životnímu jubileu*. Brno: Host, 2008, str. 178–194.
 22. NORA, Pierre. *Mezi pamětí a historií*. In: *Cahiers du CEFRES*. N° 13, *Politika paměti* 1/2012, str. 8–18.
 23. VUOLTEENAHU, Jani – Guy Puzey. *“Armed with an Encyclopedia and an Axe”: The Socialist and Post-Socialist Street Toponymy of East Berlin Revisited Through Gramsci*. In: ROSE-REDWOOD, Reuben – Derek Alderman – Maoz Azaryahu (eds.). *The Political Life of Urban Streetscapes: Naming, Politics, and Place*. London: Routledge, 2017, str. 74–97.

Podpis studenta a datum

Miroslav Jahoda, 20. května 2020

Schváleno	Datum	Podpis
Vedoucí práce		
Vedoucí bakalářského semináře		
Garant oboru		

Obsah

Úvod.....	11
1. Názvy stanic.....	13
1.1. Názvy stanic metra v toponomastice.....	14
1.2. Honorifikační názvy.....	14
1.3. Přejmenované stanice.....	14
1.4. Proces přejmenování.....	17
2. Přejmenování stanic pohledem studií paměti.....	19
2.1. Kolektivní a kulturní paměť.....	19
2.2. Místa paměti.....	26
2.3. Sedm druhů zapomnění.....	35
2.4. Shrnutí druhé kapitoly.....	39
3. Přejmenování stanic pohledem aplikace moci.....	41
3.1. Aspekty moci při (pře)jmenování.....	41
3.2. Specifika metra jako dopravního prostředku.....	43
3.3. Symbolický kapitál.....	45
3.4. Shrnutí třetí kapitoly.....	51
Závěr.....	52
Summary.....	54
Bibliografie.....	56
Seznam příloh.....	64
Přílohy.....	65

Úvod

Metro je důležitým prostředkem městské hromadné dopravy a jeho stanice jsou jak významnými orientačními body ve veřejném prostoru, tak velkoryse pojatými architektonickými stavbami, které poutají pozornost. Tomu odpovídá i váha připisovaná názvům stanic metra. Ve své bakalářské práci nahlížím na přejmenování stanic konkrétně pražského metra v únoru 1990, a to prostřednictvím tří konceptů studia paměti a skrze hlediska aplikace moci. Přejmenováno bylo celkem patnáct stanic (z toho tucet v běžném provozu a tři tehdy rozestavěné) a proto usuzuji, že v součtu s vybranými komparativními příklady z míst, kde v různé míře také probíhala postsocialistická transformace, poskytují dostatek materiálu k hodnotné analýze.

Těžištěm mé práce je přímo proces přejmenování a jeho motivace, tedy nikoliv pouze podrobný rozbor jmen, která byla nahrazena, zachována nebo do veřejného prostoru nově zavedena. Cílem mé práce je odpovědět si na otázky, zdali lze při volbě původních, vyměněných či nových názvů vysledovat určité vzorce a jak přesně se v procesu přejmenování projevila snaha nového režimu distancovat se od toho předcházejícího, veřejný prostor ovládnout, uplatnit v něm svou moc a zároveň s tím utvářet a měnit kolektivní paměť.

K analýze toponym a procesu (pře)jmenování lze přistupovat z řady různých úhlů. Pro svou případovou studii přejmenování stanic pražského metra v únoru 1990 jsem za tímto účelem zvolil hlediska paměti a aplikace moci. Drobný pramenný výzkum v *Archivu hl. m. Prahy* mi poskytl základní materiál, ze kterého jsme následně vycházel. S využitím tří různých konceptů a pojednání studia paměti (M. Halbwachs a J. Assmann, P. Nora, P. Connerton) analyzuji vybrané názvy a obdobným způsobem na zvolená jména nahlížím pohledem aplikace moci, zejména s využitím úvah P. Bourdieua o symbolickém kapitálu.

Mikroanalýzy vybraných názvů stanic příležitostně doplňuji o komparativní příklady stanic metra (případně přejmenování toponym obecně), a to zejména z období postsocialistické transformace v Moskvě, Petrohradu, Charkově, Kyjevě, Budapešti aj.

Teoretická východiska čerpám z klasického pojednání Maurice Halbwachse (v českém výboru *Kolektivní paměť*), který definoval a později rozpracoval pojem kolektivní paměti, či z publikací Jana Assmanna, který na Halbwachse navazuje a přichází s vlastním termínem kolektivní paměti. Opírám se rovněž o publikace Pierra Nory, jehož vlivný koncept míst paměti inicioval řadu pokusů jej aplikovat i mimo původní francouzský kontext (a pakliže svou popularitu tento koncept čerpá z faktu, že ponechává široký prostor k interpretaci, zákonitě je ze stejného důvodu někdy aplikován nepřesně či neohrabaně). Dále čerpám z článku *Sedm druhů zapomnění* a knihy *How Modernity Forgets* Paula Connertona, v nichž autor upřednostňuje analýzu příčin a důsledků zapomínání před vzpomínáním a eliminuje negativní konotace, kterou tento jev obvykle mívá. Zmínit musím též

významnou knihu Pierra Bourdieua, v českém vydání pod názvem *Co se chce říct mluvením*, ve které se autor zabývá mj. symbolickým kapitálem a jeho směnou, ačkoliv záběr jeho zájmů je velmi široký. Podobně jako v případě konceptu míst paměti, také úvahy Pierra Bourdieua bývají s ohledem na bohatý interpretační prostor, který badatelům nabízejí, vytěžovány často a široce, ačkoliv mnohdy zároveň s kritikou z determinismu (čímž se podrobněji zabývá ve svém článku Yang Yang). Pro kapitolu, ve které se věnuji přejmenování z hlediska aplikace moci, považuji symbolický kapitál za vhodný koncept, který mi poskytuje pro analýzu solidní základ, stejně jako je tomu v důležitých člancích Marinové (časoprostorové hranice při přejmenování v Petrohradě) a Foresta s Johnsonovou (pomníky v Moskvě). V dalších krocích pak pracuji s články Vuolteenaha a Puzeyho a Giraulta s Houssay-Holzschuchovou, kteří pro studium toponym navrhnou využití pojednání Antonia Gramsciho, resp. koncept dispositivu Michela Foucaulta.

Komparativní příklady a objevené (či potvrzené) vzorce čerpám kromě vlastní interpretace (především na základě zpravodajských příspěvků dostupných online) z často citovaných článků Gilla (Moskva, který se věnuje i stanicím metra konkrétně), Azaryahua (srovnání poválečného vývoje přejmenování toponym v Západním a Východním Německu na příkladu měst Mannheim a Postupim), Lighta (Bukurešť) a Palonenové (Budapešť s ohledem na metaforu města-textu).

Honorifikačními motivy urbanonym se ve svých knihách zabývá Jaroslav David (*Smrdiv, Brežněves a Rychlonožkova ulice*). Stejný autor (společně s Přemyslem Máchou) se toponomastice věnuje v publikaci *Názvy míst: Paměť, identita, kulturní dědictví*, odkud mi byla velkou inspirací kapitola *Geografie, jazyk a moc*. Přesně tímto směrem se snažím svou práci v důsledku zacílit.

Zásadní jsou pro mou práci tři české studie, které se věnují právě stanicím pražského metra. Martina Kojetínová poskytuje v článku pro časopis *Acta Onomastica* rozbor názvů stanic z toponomastického pohledu, Marek Nekula analyzuje motivaci při volbě původních jmen (především s ohledem na vazbu, resp. její umělé vytváření, mezi komunistickou ideologií a husitskou tradicí) a Vladimír Macura nahlíží fenomén socialistického metra ze sémiotického úhlu.

Nezanedbatelné postavení v literatuře, na které jsem během svého studia stavěl, mají ještě dvě knihy: *Cultural Landscapes of Post-Socialist Cities* Mariusze Czepczyńského a *Pražský uličník* editorů Marka Laštovky a Václava Ledvinky. V první jmenované publikaci učinil autor řadu podnětných poznatků, které se ve svém textu snažím reflektovat, a hlediskem studií kulturní krajiny otevírá jednu z cest, kudy by bylo možné téma této bakalářské práce dále rozvíjet. Encyklopedie uličních názvů, jejich změn a původu je základní praktickou příručkou zejména tam, kde jsou nová či stará pojmenování stanic přímo propojená právě s názvoslovím ulic či náměstí. Důležité (i procesní) poznatky mi však poskytl také úvodní text této encyklopedie, ve které autoři popisují mj. první vlnu přejmenování po listopadové revoluci, a to doslova s informacemi z první ruky.

1. Názvy stanic

„Kdo ovládá minulost, ovládá budoucnost. Kdo ovládá přítomnost, ovládá minulost.“

George Orwell, 1984¹.

„Urbanonyma jsou nejen výrazem jisté ideologie, ale také významným nástrojem jejího šíření,“ píše Marek Nekula² a (v souvislosti se situací v Praze v průběhu 19. století) doplňuje: „Národní ideologie v oficiálních urbanonymech objevila médium, s jehož pomocí nejen „obsadila“ veřejný prostor, ve kterém se takto fixovala a oficializovala, ale s jehož pomocí také v určité oblasti ovládla veřejný diskurz a získala vliv na veřejné mínění“³. „Toponymum se mu (tvůrci zeměpisných jmen) stává nástrojem politického, národnostního či obchodního boje, vkládá do něj své představy, skrze jméno vytváří mýtus krajiny nebo vystupuje jako jeho lhostejný uživatel,“ píše Jaroslav David⁴. Frédéric Giraut a Myriam Houssay-Holzschuchová zdůrazňují rozdíl mezi studiem toponym a procesem pojmenování a tvrdí: „Pojmenování míst odráží způsob, jakým mocní ovládají území, a zároveň jim napomáhá tuto kontrolu udržet“⁵. Z podobného pohledu nahlíží Derek H. Alderman: „Pojmenování je nástrojem, jak si místo přivlastnit nebo nad ním získat nadvládu. Slovo „vlastnictví“ přesně vyjadřuje, že se schopností pojmenovávat je obchodováno stejně jako s jakoukoliv jinou komoditou“⁶.

Jakým způsobem se toto projevuje, se pokusím analyzovat na příkladu názvu stanic pražského metra, konkrétně při jejich přejmenování v únoru 1990. Stanice pražského metra jsou důležitými orientačními body a díky svému architektonickému řešení výraznými objekty ve veřejném prostoru. Oproti ostatním dopravním prostředkům (nebo metru v jiných městech, kde nejsou stanice budovány v takové hloubce) vyžaduje jejich využití při vchodu a východu určitou časovou investici a mění se tím na akt. Ideologicky naplněný název ve spojení s uměleckou výzdobou ovlivňuje své uživatele a proměňuje se na grafu linek a mapě v aluzi zapíchnuté vlajky, vykolíkováného území a dobyté krajiny.

1 ORWELL, George. *Devatenáct set osmdesát čtyři*. Z anglického originálu přeložila Petra Martínková. Praha: Argo, 2015, str. 255.

2 NEKULA, Marek. *Hus — Husova, Žižka — Žižkov...: Toponyma a ideologie*. In: ČORNEJOVÁ, Michaela (ed.). *Jazyk a jeho proměny: Prof. Janě Pleskalové k životnímu jubileu*. Brno: Host, 2008, str. 179. (dále jen *Nekula 2008*)

3 Tamtéž, str. 181–182.

4 DAVID, Jaroslav. *Smrdiv, Brežněves a Rychlonožkova ulice: Kapitoly z moderní české toponymie; místní jména, uliční názvy, literární toponyma*. Praha: Academia, 2011, str. 13. (dále jen *David 2011*)

5 GIRAUT, Frédéric – Myriam Houssay-Holzschuch. *Place Naming as Dispositif: Toward a Theoretical Framework*. In: *Geopolitics* 21/1, 2016, str. 2. (překlad MJ, dále jen *Girault – Houssay-Holzschuchová 2016*)

6 ALDERMAN, Derek H. *Place, Naming, and the Interpretation of Cultural Landscapes*. In: GRAHAM, Brian – Peter Howard (eds.). *The Ashgate Research Companion to Heritage and Identity*. Ashgate, 2008, str. 200. (překlad MJ, dále jen *Alderman 2008*)

1.1. Názvy stanic metra v toponomastice

Z hlediska kategorizace toponym mají názvy stanic metra neukotvené postavení. Nejčastěji bývají zařazovány mezi urbanonyma, tj. názvy ulic, náměstí a jiných městských objektů⁷. Zároveň se však jedná o názvy produktů lidské činnosti, tedy chrématonyma, kam dále řadíme třeba názvy organizací, svátků či výrobků⁸. Jednu zásadní vlastnost chrématonym ale stanice metra nenaplnují – lze je jen velmi obtížně přemístit, čímž se odlišují od jiných zastávek hromadné dopravy (s menší či větší námahou lze přemístit zastávky autobusové, trolejbusové, tramvajové, potažmo i vlaková nádraží). V městské krajině jsou stejně fixní jako ulice či náměstí, proto zařazení mezi urbanonyma lépe odpovídá jejich podstatě.

1.2. Honorifikační názvy

„Onomastická teorie pod označením honorifikační (...) chápe motiv, který se vyvinul z posesivního, ovšem nevyjadřuje reálný vlastnický vztah k objektu,“ odkazuje Jaroslav David na definici Rudolfa Šrámka⁹ a na jiném místě své publikace uvádí: „Primárně není jeho funkcí diferenciací, identifikace a lokalizace onymického objektu, ale pouze nominace. Honorifikační jméno představuje především ideologickou hodnotu, vytváří novou realitu, její znakový systém“.¹⁰

Stát využívá názvy míst jako „nástroj prosazení morálního práva obývat vymezené území do národního vědomí, prostředek ochrany teritoria před územními požadavky sousedů nebo zdůvodnění vlastních územních nároků,“ cituje dále David Arsenyho Sarapova¹¹ a tvrdí, že honorifikační toponymum je z principu defektní: „honorifikační jména jsou tvořena na politickou objednávku z potřeby pojmenovat, nikoliv vytvořit plně a správně fungující nástroj komunikace“.¹²

S výjimkou stanice *Pražského povstání* disponuje systém pražského metra honorifikačními názvy pouze v období před přejmenováním, během kterého byla všechna takto motivovaná jména nahrazena.

1.3. Přejmenované stanice

Pražské metro zahájilo svůj provoz v den 29. výročí konce II. světové války¹³ 9. května 1974, kdy byla otevřena linka C. V roce 1978 započal provoz na lince A a v roce 1985 na lince B. Všechny tři linky byly a jsou prodlužovány a v roce 2019 byly zahájeny práce na dlouho plánované lince D¹⁴.

7 KOJETÍNOVÁ, Martina. Metro: *Názvosloví pražské podzemní krajiny*. In: Acta Onomastica 56, 2016, str. 105. (dále jen *Kojetínová 2016b*)

8 *David 2011*, str. 34.

9 *Tamtéž*, str. 34.

10 *Tamtéž*, str. 38.

11 *Tamtéž*, str. 43.

12 *Tamtéž*, str. 52.

13 V současnosti si Česká republika připomíná konec války 8. května (státní svátek *Den vítězství*). O den později slaví ukončení války Rusko a některé další země bývalého Sovětského svazu.

14 Linka D bude mít 10 stanic a povede z *Náměstí Míru* na jih do *Pisnice*. Stanice *Náměstí Míru* (A) a *Pankrác* (C) budou nově přestupními. Stavba linky D by měla trvat 8 let. SŮRA, Jan. *První centimetry vyhloubených šachet*.

Dne 21. února 1990 došlo v rámci velkého přejmenování ke změně názvu tuctu existujících a tři nedokončených stanic metra. V některých případech přejmenování stanic odráželo změnu názvu objektů, po kterých byly pojmenovány, v jiných byl důvodem čistě jen ideologický příznak názvu samotného. Konkrétně se přejmenování týkalo těchto stanic:

Linka A		
Leninova	Dejvická	konečná stanice, reflektuje přejmenování ulice <i>Leninovy nad Evropskou</i>
Linka B		
Zápotockého	Českomoravská	nově budovaná stanice
Hakenova	Invalidovna	nově budovaná stanice
Sokolovská	Florenc	přestupní stanice
Moskevská	Anděl	
Švermova	Jinonice	
Dukelská	Nové Butovice	
Linka C		
Rudé armády	Kobylisy	nově budovaná stanice
Fučíkova	Nádraží Holešovice	reflektuje přejmenování <i>Parku kultury a oddechu Julia Fučíka na Výstaviště Praha Holešovice</i>
Sokolovská	Florenc	přestupní stanice
Gottwaldova	Vyšehrad	reflektuje přejmenování <i>Gottwaldova mostu na Nuselský most</i>
Mládežnická	Pankrác	
Primátora Vacka	Roztyly	
Budovatelů	Chodov	
Družby	Opatov	
Kosmonautů	Háje	

V Praze oficiálně začala stavba metra D. In: zdopravy.cz, 19. 6. 2019. Dostupné online: <https://zdopravy.cz/prvni-centimetry-vyhlobenych-sachet-v-praze-oficialne-zacala-stavba-metra-d-30330/> [cit. 15. 12. 2019]

Některé odstraněné názvy jsou honorifikační pouze přeneseně a lze je zařadit do kategorie jmen s primárně orientační funkcí¹⁵. V případě *Leninovy*, *Švermovy*, *Fučíkovy* a *Gottwaldovy* došlo k přejmenování objektů (ulice, podniku, parku, mostu), na které názvy stanic odkazovaly, a byť ztráta této orientační funkce není při procesu přejmenování neobvyklá¹⁶, stanic se přejmenování dotklo také. Jejich nové názvy byly vybírány z repertoáru pomístních jmen v souladu s celkovou strategií a důrazem na orientaci, jenže u původních objektů byla použita jména odlišná a konkrétní vazba se tedy ve všech čtyřech případech ztratila.

Leninova, významná ulice na Praze 6, pod kterou je stanice postavena, byla přejmenována na *Evropskou*¹⁷, stanice se však nově jmenuje *Dejvická*¹⁸. *Švermova*¹⁹ byla přejmenována na *Jinonice*, ačkoliv původně refletovala název podniku *Motorlet – Závod Jana Švermy*²⁰ (dříve továrna *Waltrovka*, dnes nově vybudovaná administrativně-obytná čtvrť stejného názvu). *Fučíkova*²¹ byla přejmenována na *Nádraží Holešovice*, které leží v bezprostřední blízkosti stanice, zatímco přejmenované *Výstaviště Praha Holešovice* je v docházkové vzdálenosti. *Gottwaldova*²² byla přejmenována na *Vyšehrad*, k němuž má stanice blízko, ale most získal nové jméno *Nuselský*. Na území Nuslí však leží dvě stanice: kromě *Vyšehradu* také *Pražského povstání*.

Marek Nekula tvrdí, že když se komunistický režim „pokusil o konstrukci tradice, která by socialistickou ideologii ukotvila v národních dějinách, a legitimizovala tak režim a získala mu co nejširší podporu, vznikl ideový konstrukt, v němž došlo k propojení sociálních aspektů husitského a socialistických ideálů komunistického hnutí“²³, a říká, že právě na tom byla založena strategie pojmenování stanic zelené („lipové“²⁴) linky A, které stavěly oblouk od *Želivského* a *Jiřího z Poděbrad* k *Leninově*, „husitské ideály [se] zdály ústít v diktaturu proletariátu a komunistický režim“²⁵.

15 Martina Kojetínová hovoří o transonymizaci, kdy mezi oběma toponymy vzniká homonymní vztah. *Kojetínová 2016b*, str. 118.

16 Typickým příkladem může být přejmenování ruského města Sverdlovsk na Jekatěrinburg. Ten je nadále správním střediskem Sverdlovské oblasti, k jejímuž přejmenování však (dosud) nedošlo. U metra konkrétně lze zmínit moskevskou stanici *Biblioteka im. Lenina* (*Библиотека им. Ленина*). Zatímco dvě jiné stanice nesoucí Leninovo jméno byly přejmenovány, této stanice se změna netýkala – a to ani ve chvíli, kdy byla samotná knihovna přejmenována na Ruskou národní knihovnu. GILL, Graeme. *Changing Symbols: The Renovation of Moscow Place Names*. In: *The Russian Review* 64, 2005, str. 492. (překlad MJ, dále jen *Gill 2005*)

17 V záznamu z *Archivu Hl. m. Prahy* je k přejmenování této stanice jako jediné uvedena vstuvka, ze které plyne, že nově uvažovaný název *Studentská* byl zamítnut. Stanice *Dejvická* leží v těsné blízkosti nejen *Vítězného náměstí* a generálního štábu Armády ČR, ale také areálu vysokoškolských budov ČVUT, VŠCHT a teologické fakulty UK. Název *Studentská* je nicméně nejednoznačný, podobně lze charakterizovat i jiné stanice.

18 Novým názvům by sice odpovídal tvar *Dejvice*, v návaznosti na řadu následujících stanic *Malostranská – Hradčanská – Staroměstská* byl ale zvolen tvar *Dejvická*. Nově vybudované stanice prodloužené linky A z *Dejvické* na západ již na tuto konzistenci rezignují a název *Dejvická* je zavádějící i z jiného důvodu – viz poznámka k názvu stanice *Vltavská*.

19 Jan Šverma (1901–1944), komunistický politik a spolupracovník Klementa Gottwalda. Zemřel během Slovenského národního povstání.

20 *Kojetínová 2016b*, str. 111.

21 Julius Fučík (1903–1943), komunistický novinář a odbojář, popravený nacisty. V rámci československé komunistické ideologie získal kultovní postavení.

22 Klement Gottwald (1896–1953), československý prezident, předseda vlády a generální tajemník KSČ.

23 *Nekula 2008*, str. 189.

24 *Tamtéž*, str. 190.

25 *Tamtéž*, str. 190.

U nově zvolených názvů nepozorujeme nahrazení jedné ideologie jinou, což může mít různé důvody. Na jedné straně je patrná snaha o konzistentní volbu takových jmen, která by nejlépe plnila funkci orientační, byť se v takové situaci nabízí přejmenování většího počtu stanic²⁶. Proti argumentu, že názvy stanic byly zažité, lze namítnout, že v provozu byly nejdéle 15 let a často výrazně kratší dobu.

Na druhé straně lze hovořit o absenci ideologie jako takové. Také nový demokratický režim má své hrdiny a mučedníky (Jan Palach, Milada Horáková, Heliodor Píka, kardinál Josef Beran, kněz Josef Toufar, řada dalších s regionálním dosahem) a při volbě nových jmen může vybírat z panteonu prvorepublikových osobností (srov. *Rašínovo* nebo *Štefánikovo nábřeží*) nebo ještě dále v historii (viz podoba nových bankovek po rozdělení Československa). Jenže zmíněná jména byla do pražského místopisu importována v různých oblastech a jejich vazba na stanice metra není snadná bez toho, aby nedocházelo ke zmatení. Pro názvy typu *Budovatelé*, *Družby* či *Kosmonautů* nemá současný demokratický režim srovnatelné ekvivalenty a mezi vlastními politickými lídry těžko hledat jen krátce po revoluci takové, jejichž jména by vůbec byla pro tento účel vhodná (tím spíš platí-li pravidlo nepojmenovávat po dosud žijících osobách²⁷).

Důsledkem přejmenování je tak absolutní eliminace (s výjimkou *Pražského povstání*) honorifikačních názvů z mapy pražského metra, jelikož všechny nové názvy lépe či hůře plní primárně svou orientační funkci.

1.4. Proces přejmenování

Přejmenování je typickým „*revolučním rituálem*“²⁸, jehož úkolem je jednak vymazat z veřejného prostoru upomínky na předchozí režim a jednak do něj přinést své vlastní motivy. „*Pokud revoluce nevytváří nový prostor, tak plně nenaplnuje svůj potenciál. (...) Společenská proměna, pakliže má být skutečně v jádru revoluční, musí projevit tvořivé schopnosti v tom, jak ovlivňuje každodenní život, řeč a prostor,*“ říká Henri Lefebvre²⁹. Právě v době krátce porevoluční je k přejmenování nejvhodnější moment, a to jak s ohledem na příznivé klima ve společnosti, která změny vyžaduje či alespoň akceptuje, tak s ohledem na administrativní zátěž. Finanční náklady a načasování (pokud jde o dostavbu nových stanic a výměnu celého orientačního systému MHD) jsou ostatně důležitým

26 Tradičně je v tomto kontextu zmiňována stanice *Vltavská*. Ulice stejného názvu se nachází v jiné části Prahy a v blízkosti řeky jsou situovány i jiné stanice. Název *Vltavská* tak nemá žádnou logickou oporu. Podobné výhrady zaznívají třeba v souvislosti s názvem stanice *Dejvická*, *Hradčanská* nebo *Smíchovské nádraží* (vs. *Nádraží Holešovice* nebo dnes *Nádraží Veveslavín*).

27 Srov. přejmenování *Letiště Praha* na *Letiště Václava Havla Praha* v roce 2012.

28 Jaroslav David cituje Davida Kertzera. *David 2011*, str. 35.

29 Citováno v AZARYAHU, Maoz. *Renaming the past in post-Nazi Germany: insights into the politics of street naming in Mannheim and Potsdam*. In: *Cultural Geographies* 19/3, 2012, str. 388. (překlad MJ, dále jen *Azaryahu 2012*)

tématem příslušeného zasedání rady NVP³⁰. Podle Jaroslava Davida probíhá přejmenování rychle, „*neboť potřebuje uspokojit vládnoucí moc a demonstrovat proměnu ideologie*“³¹.

Při výběru nového jména lze vysledovat tři modely:

- návrat k předchozímu jménu, pokud je to možné
- volba úplně nového názvu
- název zůstane stejný, mění se jen jeho konotace a interpretace

Zatímco názvy ulic se během 20. století měnily i pětkrát a Milan Harvalík hovoří o tom, že k velkému přejmenování dochází zpravidla jednou za 20 let³², v případě pražského metra došlo k přejmenování pouze jednou, v únoru 1990³³. Návrat k dřívějšímu pojmenování tedy nebyl možný.

Dalším specifikem procesu přejmenování stanic metra je jeho větší podobnost s odstraňováním pomníků než s přejmenováním ulic. Z hlediska ideologie není důležité, čím bude závadný název či pomník nahrazen (zpravidla neutrálním názvem a prázdným prostorem), ale prostý fakt, že z veřejného prostoru zmizí. V případě metra je to dále umocněno jeho architektonicky výraznou podobnou a uměleckou výzdobou. Ta v některých stanicích dodnes zůstává (např. jižní vestibul stanice *Anděl*), v jiných je zakrytá (vestibuly stanic *Dejvická* nebo *Staroměstská*) a v jiných byla odstraněna úplně.

30 *Zápis ze zasedání rady NVP, 21. 2. 1990: Stanovení názvů stanic pražského metra, přejmenování, resp. potvrzení stávajících názvů.*

31 *David 2011*, str. 40. (zvýraznění vlastní)

32 Citováno v *David 2011*, str. 41.

33 Stranou ponechávám změnu pracovních názvů nově budovaných stanic, např. Červený Vrch na Bořislavka nebo Motol na Nemocnice Motol.

2. Přejmenování stanic pohledem studií paměti

V této kapitole se budu věnovat tomu, jak lze na přejmenování stanic metra nahlížet (v širším úhlu pohledu) skrze koncepty paměti. Konkrétně k tomu využiji klasické pojednání *kolektivní paměti* Maurice Halbwachse, později transformované Janem Assmannem v *paměť kulturní*, koncept *míst paměti* Pierra Nory a klasifikaci Paula Connerton, podle kterého lze pozorovat (nejméně) sedm typických druhů *zapomnění*. Všechny tři podkapitoly doplním o poznatky Aleidy Assmannové, která se věnovala jak rozšíření konceptu kolektivní paměti, tak paměti míst (byť primárně v beletrii) a politice paměti.

2.1. Kolektivní a kulturní paměť

„Definujeme se skrze to, na co si skupinově vzpomínáme a co zapomínáme. Vybudovat novou identitu vždy znamená i nově vystavět paměť (...) vše nakonec ústí ve snahy nově zpracovat dějiny, strhávat pomníky či přejmenovat veřejné budovy a prostranství.“

Aleida Assmannová, *Prostory vzpomínání*³⁴

Přestože paměť byla předmětem zájmu učenců již v období antiky, teprve ve 20. letech minulého století získává (s ohledem na trauma I. světové války, vznik nových států a možnosti technologického pokroku) studium paměti své dnešní kontury. Zatímco dříve byla paměť nahlížena z hlediska biologie a mnemotechnických způsobů, jak si nejlépe nebo nejrychleji zapamatovat určitý objem informací (typicky u divadelních herců), úvahy historika umění Abyho Warburga, psychoanalytika Sigmunda Freuda a sociologa Maurice Halbwachse otevřely paměť pohledům z nového úhlu, když se v nich zaměřili na její kulturní a společenské aspekty (a její opozici vůči historii). Pro mou práci jsou stěžejní závěry posledně jmenovaného, jenž navrhl a rozpracoval koncept kolektivní paměti, kterou chápal v protikladu jak k individuální paměti jednotlivce, tak k historii samotné.

Halbwachs se nejprve zabýval tím, že svůj nově vytvořený termín *kolektivní paměť* naplnil obsahem, následně hledal jeho hranice a posléze své úvahy dovedl k tomu, že kolektivních pamětí je vícero, přičemž odpovídají různým sociálním skupinám.

„Potkáme-li dávno zapomenutého přítele, máme zpočátku potíže s ním znovu navázat kontakt. Jakmile si ale začneme společně připomínat různé situace – na které každý z nás vzpomíná jinak, i přesto, že se vztahují ke stejným událostem – dosahujeme společného přemýšlení a vzpomínání. Minulé skutky získávají jasnější obrysy. Prožíváme je s větší intenzitou, protože si je už nepředstavujeme sami. Náhle se nám zdají zřejmější, protože je vidíme, stejně jako oněhdy, společným

³⁴ ASSMANOVÁ, Aleida. *Prostory vzpomínání: Podoby a proměny kulturní paměti*. Z německého originálu přeložili Jakub Flanderka, Světlana Ondroušková a Jiří Soukup. Praha: Karolinum, 2018, str. 68. (dále jen *Assmannová 2018*)

pohledem,“ předkládá Halbwachs svůj základní poznatek o existenci kolektivní paměti³⁵. Ta má podle něj aktivní („často se stává, že si přisuzujeme myšlenky a úvahy nebo pocity a vášně, které nám však **vnukla** naše skupina“³⁶) i pasivní úlohu („táhnu s sebou balík historických vzpomínek, které můžu rozmnožit konverzací či četbou, ale je to **vypůjčená** paměť, ne moje“³⁷), respektive čistý potenciál („uchováváme si **schopnost** ztotožňovat naši a její (skupinovou) minulost“³⁸) jedince v rámci skupiny asimilovat a formovat, přičemž skupinou rozumí různě široká společenství osob spřízněných krví, zálibou, profesí, národností apod.

V Halbwachsově chápání je podle Jana Assmanna paměť vždy společensky podmíněná a Assmann tuto jeho myšlenku shrnuje následujícím způsobem: „Individuum vyrůstající v naprosté osamělosti – tvrdí Halbwachs, i když nikdy ne takto jasně – by nemělo žádnou paměť. (...) Vzpomínky, a to i osobní, vznikají pouze díky komunikaci a interakci v rámci společenských skupin“³⁹.

Pokud na jedné straně Halbwachs oddělil kolektivní paměť od osobní, zároveň ji nezbytně odlišil také od historie. V tom autor vidí dva určující aspekty: „(kolektivní paměť je) souvislý proud myšlení, v jehož nepřetržitosti není nic umělého, protože z minulosti uchovává pouze to, co je z ní dosud živé“⁴⁰ a především: „ve skutečnosti existuje více kolektivních pamětí. (...) Historie je jednotná a můžeme říci, že je jenom jedna“⁴¹. Právě na to ostatně odkazuje Pierre Nora, když komentuje tehdejší proměnu ve studiu paměti: „Historie byla jedna a paměť z definice mnohočetná, neboť svou podstatou individuální. Idea kolektivní, emancipační a sakralizované paměti předpokládá celkový zvrat. Jednotlivci měli svou paměť a kolektivity měly svou historii“⁴².

Na Halbwachse přímo navazují mj. výše zmínění Jan a Aleida Assmannovi, kteří v 90. letech přicházejí s dalším větvením kolektivní paměti (Aleida Assmannová se posléze věnuje také paměti míst a politice paměti, viz následující podkapitoly), a okrajovou zmínku si zaslouží též Marianne Hirschlová, když upozorňuje, že tomuto podrobnějšímu dělení se vymykají kolektivní traumata („trhliny“) typu exil, holokaust nebo likvidace archivů v totalitních režimech, a hovoří proto o *postpaměti*⁴³.

35 HALBWACHS, Maurice. *Kolektivní paměť*. Z francouzského originálu přeložili Yasar Abu Ghosh, Marie Černá, Kateřina Gajdošová a Barbora Spalová. Praha: Sociologické nakladatelství, 2009, str. 51. (dále jen *Halbwachs 2009*)

36 *Tamtéž*, str. 86. (zvýraznění vlastní)

37 *Tamtéž*, str. 94. (zvýraznění vlastní)

38 *Tamtéž*, str. 54. (zvýraznění vlastní)

39 ASSMANN, Jan. *Kultura a paměť: Písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*. Z německého originálu přeložil Martin Pokorný. Praha: Prostor, 2001, str. 36. (dále jen *Assmann 2001*)

40 *Halbwachs 2009*, str. 25.

41 *Tamtéž*, str. 129.

42 NORA, Pierre. *Světový nástup paměti*. In: KRATOCHVIL, Alexander (ed.). *Paměť a trauma pohledem humanitních věd: Komentovaná antologie teoretických textů*. Z francouzského originálu přeložil Zdeněk Hrbata. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR/Akropolis, 2015, str. 68. K témuž dále související Norův poznatek: „historik byl zbaven tradičního monopolu na výklad minulosti. Ve světě, kde existovala **kolektivní historie** a **individuální paměť**, to byl on, kdo měl na minulosti jakýsi výlučný dohled. (...) Pouze historikovi příslušelo sestavit fakta, podat důkaz, distribuovat pravdu. Bylo to jeho řemeslo i vznešené poslání. Dnes není historik zdaleka jediný, kdo produkuje minulost. Sdílí tuto úlohu se soudcem, svědkem, s médii i se zákonodárcem“. (*Tamtéž*, str. 71, zvýraznění původní)

43 HIRSCHOVÁ, Marianne. *Generace postpaměti*. Z anglického originálu přeložil Tomáš Koblížek, redakčně kráceno. In: *Labyrint revue* 31–32, 2012, str. 180.

Ve své publikaci *Kultura a paměť* posouvá religionista Jan Assmann Halbwachsovu koncepci kolektivní paměti o krok dále, když ji v zásadě ztotožňuje se svým novotvarem *komunikativní paměť* (každodenní komunikace, zahrnuje období tří až čtyř generací, tedy 80–100 let zpětně⁴⁴, srov. relevantní část Halbwachsovy definice: „*kolektivní paměť představuje skupinu viděnou zevnitř a během období, které nepřesahuje průměrnou délku lidského života, častěji však ještě kratšího. Předkládá skupině obraz sebe samé, který se bezesporu v čase vyvíjí, protože se týká její minulosti, ale tak, aby se v těchto průběžných obrazech vždycky rozpoznala*“⁴⁵) a mezi ni a historií⁴⁶ staví *paměť kulturní*. Ta se od komunikativní liší tím, že „*má své pevné body, její horizont se neposouvá spolu s plynoucím časem. Těmito pevnými body jsou osudové události minulosti; vzpomínka na ně je udržována kulturním formováním (texty, obřady, památníky) a institucionalizovanou komunikací (recitace, vystoupení, úvaha). Nazýváme je „figurami vzpomínání*“⁴⁷.

Kulturní paměť má v Assmannově podání šestici atributů: konkretizaci identity, rekonstruktivitu, zformovanost, organizovanost, závaznost a (meta)reflexivitu. Pro mou práci je důležité, jak autor specifikuje první z atributů, tedy konkretizaci identity: „*kulturní paměť uchovává soubor vědění určité skupiny, jež z něj odvozuje vědomí své jednoty a jedinečnosti. Předměty kulturní paměti se vyznačují určitým druhem identifikující určenosti v pozitivním („toto jsme my“) či negativním smyslu („toto je náš protiklad“)*“⁴⁸.

Mezi stanicemi pražského metra jsou pouze čtyři, které svým názvem odkazují, resp. odkazovaly ke konkrétním událostem⁴⁹ a tím naplňují Assmannem redukovanou představu „*pevných bodů*“: zatímco stanice *Pražského povstání* si své jméno zachovala do dnešní doby, *Dukelská* (*Nové Butovice*) a *Sokolovská* (*Florenc*), připomínající účast čs. vojáků v bitvách II. světové války v Dukelském průsmyku a nedaleko Charkova⁵⁰, o své názvy v únoru 1990 přišly (původní pojmenování však stále asociuje jejich umělecká výzdoba: pomník dukelským hrdinům u západního výstupu ze stanice *Nové Butovice* a velká mozaika ve vestibulu stanice *Florenc*). Na první let čs. kosmonauta do vesmíru nepřímo odkazovala svým názvem *Kosmonautů* (*Háje*) konečná stanice linky C, k jejímuž otevření došlo o dva a půl roku později. Událost konkrétně

44 ASSMANN, Jan. *Kolektivní paměť a kulturní identita*. In: KRATOCHVIL, Alexander (ed.). *Paměť a trauma pohledem humanitních věd: Komentovaná antologie teoretických textů*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR/Akropolis, 2015. Z německého originálu přeložil Jiří Soukup, str. 52. (dále jen *Assmann 2015*)

45 *Halbwachs 2009*, str. 133.

46 J. Assmann zde zároveň připomíná termín „*plynoucí mezery (floating gap)*“ etnologa Jana Vansiny, kdy je mezi horizontem komunikační paměti a zdokumentovanou historií pohyblivá bílá mezera, k jejímuž období nám schází záznamy. *Assmann 2001*, str. 46–47.

47 *Assmann 2015*, str. 53. ale srov. *Assmann 2001*, str. 38, kde autor sice již aktualizuje Halbwachsovu termín „*vzpomínkové obrazy*“ ve vlastní novotvar „*figury vzpomínání*“, hovoří však zatím jen o trojici atributů (vztah k prostoru a času, vztah ke skupině a rekonstruktivita) a ačkoliv cituje u Halbwachse „*události, osoby či místa*“, ve své úvaze bez podrobnějšího vysvětlení osobnosti vynechává a v článku publikovaném o rok později už zmiňuje pouze „*osudové události minulosti*“ samotné.

48 *Assmann 2015*, str. 54.

49 Časoprostorově lze alespoň rámcově zařadit také ty stanice, které jsou (přímo či přeneseně) pojmenovány podle osobností: *Jiřího z Poděbrad*, *Želivského*, *Karlovo náměstí*, *Kolbenova* a *I. P. Pavlova*.

50 Jaroslav David k případu Sokolova podotýká, že „*se jednalo o zřejmou tendenci vytvořit nový mýtus, který by nahradil prvorepublikový, s legionářskou tradicí spojený Zborov*“ (*David 2011*, str. 105).

připomíná venkovní sousoší dvojice účastníků letu *Sojuz 28*, Vladimíra Remka⁵¹ a Andreje Gubareva. Všechny tři zmíněné zaniklé názvy měly evokovat československo-sovětské přátelství, stejně jako stanice *Družby (Opatov)* a zejména *Moskevská (Anděl)*, kterou budovali sovětsí architekti a inženýři (a jejich českoslovenští kolegové recipročně stanici moskevského metra *Pražskaja (Пражская)*⁵²).

Jedním z aspektů přejmenování tedy nepochybně byla snaha nového režimu distancovat se od tohoto přátelství a dát veřejnosti najevo, že – řečeno s Assmannem – „*toto je náš protiklad*“. Mimořádné čs.-sovětské přátelství (které komunistický režim posiloval vyhledáváním dějinných okamžiků, jejichž účelovou interpretací by potvrdil myšlenku, že toto přátelství je historicky dané (determinované), ať už přímo či prostou aluzí na panslovanskou příbuznost) ztratilo svou výsadu, nový režim se proti němu nicméně nevymezil „*pozitivně*“, nedeklaroval, že je SSSR od této chvíle nepřitelem Československa nebo že jeho roli v tomto vztahu převezme jiný stát či národ.

Původní Halbwachsův koncept je složité na přejmenování stanic metra aplikovat, jelikož vychází z předpokladu, že kolektivní paměť je žitá (v každodenní komunikaci), jinak přechází v zapomnění. Assmann v té souvislosti mluví o metodách orální historie, takový výzkum je ale mimo rozsah a záměr mé práce, nehledě na to, že podoby kolektivní paměti uvnitř sociálních skupin typu rodina, řidiči vlakových souprav, zaměstnanci metra (resp. DPP), každodenní cestující, turisté, členové a sympatizanti KSČ či českoslovenští občané celkově budou z principu odlišné.

Přesto, když Václav Ledvinka, ředitel *Archivu hl. m. Prahy* v letech 1987–2016 a člen místopisné komise, hovořil s novinářem Jindřichem Šídlm o porevolučním přejmenování ulic, uvedl několik zajímavých údajů, které pomohou situaci osvětlit⁵³. Přejmenováno bylo v první vlně 45 pražských ulic, zejména těch s „*nejvykřičenějšími*“ názvy a nesoucí jména „*zprofanovaných*“ osobností předchozího režimu. Místopisná komise⁵⁴ si stanovila několik jasných pravidel, např. že přejmenované zásadně nebudou ulice pojmenované sice po komunistických politicích, ale takových, kteří

51 Vladimír Remek (1948–) se v březnu 1978 zúčastnil prvního letu v rámci programu *Interkosmos*, který sdružoval desítku komunistických zemí. Ve vesmíru strávil necelých 8 dní, během nichž se věnoval výzkumné činnosti.

52 Stanice *Pražskaja (Пражская)* se na jaře 2020 stala součástí sporu o sochu maršála Ivana Koněva. Ten se mimo osvobození Prahy a Československa během II. světové války významně podílel také na potlačení maďarského povstání v roce 1953 a okupaci v srpnu 1968. Radnice Prahy 6 k jeho pomníku z roku 1980 nejprve doplnila vysvětlující tabulky, v době koronavirové krize však Koněvovu sochu, kterou má nahradit obecně pojatý památník vojákům, kteří se o osvobození Prahy zasloužili, odstranila úplně. Ruská vláda zareagovala ostrými prohlášeními, pohrozila odpovědným pražským politikům trestním stíháním a jednou z uvažovaných reakcí je též možné přejmenování zmiňované stanice metra.

53 ŠÍDLLO, Jindřich. *Místo Lenina Evropská, místo Gottwalda Vyšehrad. Jak jsme si přejmenovali Prahu*. In: Štastné pondělí, Seznam Zprávy, 15. 2. 2020. Dostupné online: <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/misto-lenina-evropska-misto-gottwalda-vysehrad-jak-jsume-si-prejmenovali-prahu-88864> [cit. 21. 4. 2020]. Formulace uváděné v uvozovkách („*nejvykřičenějšími*“, „*zprofanovaných*“) jsou Ledvinkovy. (dále jen *Šídllo 2020*)

54 „*Už 13. prosince 1989 vznikla samozvaná, jak to v revolucích bývá, nezávislá komise pro přejmenování veřejných prostranství. Byla to skupina dobrovolníků z Ústavu pro jazyk český, z Filozofické fakulty a od nás z Archivu hlavního města Prahy. Tato skupina vešla ve známost jako místopisná komise a požadavky na přejmenování posílali lidé tam,*“ pověděl v rozhovoru Ledvinka. (*Tamtéž*)

se neprovinili žádným spáchaným zločinem. Původní název proto zůstal např. *Šmeralově*⁵⁵ ulici. V některých případech, tak jako u stanic metra *Švermova (Jinonice)* a *Fučíkova (Nádraží Holešovice)*, resp. souvisejícího podniku *Motorlet* a *Parku kultury a oddechu*, bylo však pravidlo porušeno⁵⁶. Z toho lze usuzovat, že Pražanům (alespoň těm, kteří oslovili místopisnou komisi s požadavkem na přejmenování) vadily takové názvy, kterým připisovali negativní konotace, bez ohledu na jejich skutečnou podstatu – ať už šlo o „zprofanované“ osobnosti komunistického panteonu nebo vyprázdněné formulace typu *Mládežnická (Pankrác)* a *Budovatelů (Chodov)*.

Za typickou ukázkou střetu symbolu s realitou považuji stejnojmennou stanici pod vinohradským náměstím *Míru*. Mír byl v socialistické ideologii fetišem, slovní spojení *budování míru* floskulí a *boj za mír* svého druhu nadužívaným oxymorónem⁵⁷. Přejmenována však byla pouze letenská páteřní ulice *Obránců míru* (a to na nový název *Milady Horákové*⁵⁸), zatímco také poměrně frekventovaná ulice *Mírového hnutí* na (od centra vzdálenějším) Chodově si svůj název ponechala⁵⁹. Samotné *náměstí Míru* nese ambivalentní název a smysluplně jej mohou interpretovat jak zastánci jeho ideologické nezávadnosti, tak ti, kteří jej považují za symbol socialistické společnosti. Původní *Purkyňovo náměstí* totiž získalo jméno podobné tomu současnému – *Mírové* – již v roce 1923, na počest mírového uspořádání po I. světové válce (a ve stejném duchu jsou pojmenovány okolní ulice, které nesou názvy států Dohody a jejich spojenců, potažmo jejich hlavních měst). Jenže po deseti letech bylo přejmenováno na *Vinohradské*, během nacistické okupace neslo název *Říšské* a po konci II. světové války bylo opět navraceno k názvu *Vinohradské*. Svůj současný název *náměstí Míru* nese od roku 1948, kdy bylo přejmenováno na počest komunistického převratu, tedy „*únorového vítězství pracujícího lidu*“⁶⁰. K dalšímu (v pořadí šestému) přejmenování, které by následně reflektoval i potenciálně změněný název stanice metra na lince A (v budoucnu přestupní na novou linku D), v únoru 1990 nedošlo, přičemž lze chápat, že obsah tohoto názvu byl jednoduše nahrazen, resp. původně socialistický mír se z něho potichu vytratil⁶¹.

55 Bohumír Šmeral (1880–1941), sociálnědemokratický a komunistický politik, podílel se na založení KSČ. Zemřel v roce 1941 v Moskvě.

56 „*Naše místopisná komise některé věci neustála, takže Praha ztratila Julia Fučíka. Byl sice popraven nacisty, byl v odboji, ale byl to zprofanovaný symbol předlistopadového režimu,*“ říká Václav Ledvinka. „*Stejně tak jsme ztratili – a tady jako historik řeknu bohužel – třeba Jožku Jabůrkovou. Byla to předválečná komunistka, ale statečná paní, která také byla v odboji, zahynula za okupace. A Jan Šverma doplatil na totalitní titul národní hrdina, přestože zahynul ve Slovenském národním povstání,*“ říká Ledvinka. (Šidlo 2020)

57 MACURA, Vladimír. *Šťastný věk (a jiné studie o socialistické kultuře)*. Praha: Academia, 2008, str. 36–37. (dále jen *Macura 2008*)

58 Dříve *Belcrediho*, v období protektorátu *Letenská/Sommerbergstrasse* a později krátce *Krále Jiřího VI*.

59 MČ Praha 11 návrh na přejmenování této ulice na *Chilskou* v březnu 1999 odmítla (viz *Usnesení Místní rady MČ Praha 11 č. 136/99*. Dostupné online: <http://praha11.cz/rmzm/old/1999/R9913699.DOC> [cit. 20. 4. 2020]). Nyní tento nově navrhovaný název nese severní část nedaleké rozdělené ulice *K Hrnčířům*.

60 LAŠŤOVKA, Marek – Václav Ledvinka (kol.). *Pražský uličník: Encyklopedie názvů pražských veřejných prostranství. 1. díl (A–N)*. Praha: Libri, 1997, str. 573–574. (dále jen *Lašťovka – Ledvinka 1997*)

61 V podobné situaci je stanice metra *Páči (Mír)* v Bukurešti. K přejmenování sice v rumunském hlavním městě docházelo pozvolna a jmenovaná stanice se nachází na periferii (více viz dále), přesto je v tomto kontextu příznačné, že název *Mír* je jedním z těch, které se v bukurešťském metru zachovaly dodnes.

V toponomastice se nejedná o neobvyklý jev, jak se ukazuje třeba u *Vítězného náměstí* v polské Lodži. To získalo svůj název po II. světové válce a na přelomu let 2017–2018 bylo krátce z nařízení vlády přejmenováno po prezidentu Lechu Kaczyńském, který zahynul při letecké nehodě. „*Městská rada však vládní nařízení obešla, když rozhodla o tom, že počínaje rokem 2018 bude Vítězný náměstí připomínat jiný historický triumf – vítězství polské armády nad bolševiky ve 20. letech,*“ uvádějí Anna Wójciková a Uladzislaw Belavusau⁶².

K obdobné situaci se v návaznosti na dekomunizační zákony z května 2015 schylovalo v druhém největším ukrajinském městě Charkově. Zastupitelé městské rady tehdy navrhli, aby názvy tří čtvrtí zůstaly beze změny, ale připomínaly jiné nositele (resp. událost) téhož jména. Městská čtvrť do té doby pojmenovaná po obávaném zakladateli sovětské tajné policie Čeka Felixovi Dzeržinském⁶³ měla nově připomínat jeho bratra, lékaře Vladislava Dzeržinského, památku revolucionáře Michaila Frunzeho⁶⁴ měl zastoupit jeho pozapomenutý syn Timur⁶⁵ a *Říjnová čtvrť* měla místo bolševické revoluce roku 1917 upomínat na osvobození Ukrajiny od nacistického Německa v roce 1944⁶⁶. Jenže po hlasitých protestech občanské společnosti (k návrhům přejmenování se mohl vyjádřit každý z obyvatel města) nebyla reinterpretace těchto toponym přijata a čtvrti byly přejmenovány na *Ševčenkovu* (ukrajinský národní básník Taras Ševčenko), *Novobavorskou* (místní pivovar *Нова Баварія*) a *Nemyšljanskou* (poblíž protékající řeka *Немьшля*)⁶⁷.

Zatímco ve jmenovaných případech zůstává název beze změny a mění se pouze jeho konotace, v moskevském metru najdeme příklad uvažované variace téhož jevu, kdy se mírně liší i jméno samotné. V online anketě, které se zúčastnilo více než 300 000 osob (!), bylo sice 53 % proti (35 % pro) přejmenování stanice *Vojkovskaja* (*Войковская*), která upomíná na revolucionáře Pjotra Vojkova⁶⁸, a k úpravě tak nakonec nedošlo, zajímavý je však jeden z nových návrhů: téměř stejně znějící název *Volkovskaja* (*Волковская*) podle tragicky zesnulého kosmonauta Vladislava

62 WÓJCIK, Anna – Uladzislaw Belavusau. *Renaming streets: A key element of identity politics*. In: History and Memory 3–4/2018, str. 162–163. (překlad MJ)

63 Po Felixi Dzeržinském, resp. pod náměstím téhož jména, byly pojmenovány tři stanice metra: v Moskvě (od r. 1990 *Lubjanka* (*Лубянка*), Kyjevě (od r. 1993 *Lybidská* (*Либідська*)) a Charkově (od r. 1994 *Univerzita* (*Університет*)). V Novosibirsku nese stále jeho jméno jedna ze dvou linek metra (ta druhá, delší, je pojmenována po V. I. Leninovi).

64 Také na Michaila Frunzeho upomínají tři stanice metra (Moskva, Petrohrad, Minsk), všechny si ale naopak svůj název podržely do současnosti.

65 Timur Frunze, rodák z Charkova, oceněný titulem Hrdina Sovětského svazu poté, co padl ve vzdušné bitvě s německými letci.

66 28. října, kdy si země připomíná své osvobození od nacismu, je na Ukrajině státním svátkem.

67 *A Year without Communist Symbols*. In: *Kharkiv Observer*. 19. 5. 2016. Dostupné online: <http://kharkivobserver.com/a-year-without-communist-symbols/> [cit. 4. 5. 2020]

68 Diplomát a revolucionář Pjotr Volkov je kontroverzní osobou pro svůj podíl na povraždění Romanovců. Stanice zelené linky sice nese jeho jméno, to ale bylo honorifikačním pojmenováním pouze přeneseně – původně odkazovalo na blízkou železárnu stejného názvu, která již neexistuje, a na jejím místě bylo vystavěno obchodní centrum *Metropolis*. Železárna však nedala jméno jen stanici metra, ale celé městské části *Vojkovskij distrikt*. Ani jedno nebylo po pádu Sovětského svazu, ani po demolici továrny, změněno. Nově zbudována stanice metra červené linky, která je dřívější železárně blíže, měla původně také převzít název *Vojkovskaja*, ačkoliv přestup mezi stanicemi je nutné provést po povrchu poměrně daleko, jenže v jiné online anketě veřejnost tuto matoucí duplicitu odmítla a nová stanice byla pojmenována *Baltijskaja* (*Балтійська*).

Volkova⁶⁹. Příkladem téže praxe je v Praze dnešní vysočanská ulice *Freyova*. „*Ta se v letech 1948–1952 jmenovala Klímova po Karlu Zdeňku Klímovi, šéfredatoru Lidových novin, který byl pro svou spolupráci s odbojem umučen v Terezíně. Nahradila ji ulice Emanuela Klímy (1952–1991) nazvaná po členu KSČ, redaktoru Rudého práva, jenž spáchal sebevraždu v době, kdy byl vězněn gestapem,*“ povšimla si Kojetínová⁷⁰. Hned z několika důvodů je pozoruhodný také aktuální případ stanice *Centrum Árpáda Göncze (Göncz Árpád városközpont)* na severním konci modré linky metra v Budapešti. Rušná křižovatka byla nejprve (poněkud vznešeným způsobem) pojmenována po prvním porevolučním maďarském prezidentovi a rekonstruovaná stanice byla následně v lednu 2020 znovu otevřena již s novým názvem⁷¹. Původní název stanice, *Árpádív most (Árpád híd)*, odkazuje na nedaleký most přes Dunaj, pojmenovaný podle uherského knížete (v letech 1950–1958 se nazýval *Stalinův*). Bude proto zajímavé sledovat, zdali se přejmenování stanice metra v důsledku projeví i na reinterpetaci názvu tohoto mostu.

Sociální skupiny přívrženců a odpůrců jednotlivých režimů sice mohou zanikající názvy v principu vnímat jako svou výhru či porážku, v případě sémantické víceznačnosti ale toponymum samotné nehraje v kolektivní paměti žádnou roli – vůči uživatelům veřejného prostoru nekomunikuje nic víc než svou orientační funkci (pokud ji má). Jenže na rozdíl od plně utilitárních a explicitně ideologických názvů získává nové konotace až v souvislostech, které tyto konotace aktivizují (např. umělecká výzdoba, performance, oslavy a trhy), nebo v komunikaci dvou (uvědomělých) osob.

K přejmenování *náměstí Míru (Площадь Мира, dnes Senné náměstí (Сенная площадь))* a stejnojmenné stanice metra naopak po pádu Sovětského svazu došlo v Petrohradu a je pozoruhodné, že se jednalo o jedinou stanici metra ve druhém největším (a krajně specifickém, s ohledem na jeho bohatou historii a kulturní vazby na Evropu) ruském městě, kterou tento proces zahrnoval. Všem dalším stanicím (a případně přilehlým objektům, na které odkazují) socialistických názvů (*Proletářská (Пролетарская), Třída Bolševiků (Проспект Большевиков)* apod.) jejich pojmenování zůstalo, což Anaïs Marinová připisuje poznatku, který již dříve učinili Graeme Gill a Duncan Light při studiu přejmenovaných toponym v Moskvě⁷², resp. Bukurešti⁷³, – tedy, že

69 PALVELEVA, Lilya. *Muscovites Step Up Effort To Rename Metro Station Honoring Tsar's Killer*. In: Radio Free Europe/Radio Liberty, 20. 11. 2015. Dostupné online: <https://www.rferl.org/a/russia-moscow-metro-station-voikovskaya-rename/27378036.html> [cit. 8. 5. 2020]

70 KOJETÍNŮVÁ, Martina. *Honorifikační urbanonyma a jejich úloha při formování poválečné urbanonymie (na příkladu Prahy)*. In: Acta Onomastica 56, 2016, str. 132. (zvýraznění původní, dále jen *Kojetínová 2016a*)

71 *Budapest Metro Station Renamed after President Göncz*. In: MTI-Hungary Today, 30. 1. 2020. <https://hungarytoday.hu/budapest-metro-station-renamed-after-president-gonczi/> [cit. 20. 5. 2020]

72 Gill 2005, str. 491 a 490 (stanice moskevského metra konkrétně).

73 Light uvádí, že přejmenování je mj. nákladný proces, a proto soustředí své prostředky primárně na oblast centra města, kde je největší pravděpodobnost výskytu jak lokálního obyvatelstva, tak turistů. Autor ale zároveň tvrdí, že s tím souvisí i prostý fakt, že ze stejného důvodu je ve středu města koncentrováno více názvů, které je třeba nahradit (LIGHT, Duncan. *Street names in Bucharest, 1990–1997: exploring the modern historical geographies of post-socialist change*. In: Journal of Historical Geography 30, 2004, str. 167. Dále jen *Light 2004*). S tímto závěrem však situace v Praze, ani v Petrohradu, nekorresponduje. Kojetínová sice s vyšší koncentrací honorifikačních názvů v centru souhlasí, zároveň ale poznamenává, že „*ve chvíli, kdy město již mělo obsazeny tradiční názvy podle stáří, směru, tvaru a povrchu ulice, podle polohy vůči církevní stavbě, podle povolání a etnického původu obyvatel, podle prodáváného zboží apod., bylo potřeba najít nový okruh pojmenování*“ (*Kojetínová 2016a*, str. 125). Právě to dle

s přibývajícím vzdáleností od centra města se zvyšuje pravděpodobnost, že politicky motivované pojmenování bude ponecháno beze změny⁷⁴. Marinová a Gill to vztahují nejen na názvy ulic a náměstí, ale i na stanice metra, jenže tato vazba v Praze neplatí. Podobně jako v Petrohradu získaly ideologické názvy především stanice umístěné mimo centrum města, jenže v Praze byly všechny, včetně těch tehdy konečných, přejmenovány. Dle mého soudu se v pražském případě jedná o pochopitelný stav. Zatímco název ulice člověk vnímá výhradně pokud se v jejím okolí pohybuje (nebo ji konkrétně hledá), orientační plánek s názvy všech stanic se zrcadlí po celém prostoru metra: v každé stanici a u každých dveří každého vagonu (což umožňuje relativně nízký počet pražských linek a stanic). Použití stanice metra, ať už při vstupu/výstupu (architektonická podoba a výzdoba) anebo při pouhém průjezdu (hlášení), sice smyslové vjemy cestujících vůči jejímu názvu umocňuje⁷⁵, všudypřítomnost kompletního plánu (a s tím související opakování⁷⁶ a pocit všednosti a samozřejmosti) je ale natolik významná, že afinita vůči středu města nebo korelace k denní vytíženosti jednotlivých stanic nehraje při přejmenování velkou roli.

2.2. Místa paměti

„Národ se již neslaví, ale studují se jeho oslavy.“

Pierre Nora, *Mezi pamětí a historií*⁷⁷

Později velmi vlivný koncept míst paměti („*lieux de mémoire*“) představil francouzský kolektiv autorů pod vedením historika Pierra Nory v třísvazkové publikaci stejného jména. Nejprve se v této podkapitole budu věnovat tomu, jak podle Nory a Aleidy Assmannové místo paměti vzniká, čím je charakterizováno a kde jsou hranice mezi tím, co místem paměti je a co již nikoliv. Martina Kojetínová nabízí svůj pohled na to, jak optikou míst paměti nahlížet na toponyma, a já se pokusím souhrn těchto poznatků aplikovat konkrétně na stanice metra a jejich pražské názvy (doplňené o několik komparativních případů ze zahraničí).

Místa paměti mohou mít v Norově podání velmi rozdílnou podobu, od skutečných nebo mytických lokalit jako jsou Louvre nebo Verdun (v českém kontextu Mnichov nebo Tábor), přes svátky, slavnosti, rituály až k francouzské hymně *La Marseillaise*, trikolóře nebo k republikánskému heslu

mého názoru platí pro přirozené rozšiřování měst, která postupně pohlcují okolní obce, čímž vzniká nutnost eliminovat duplicitní názvy.

74 MARIN, Anaïs. *Bordering Time in the Cityscape. Toponymic Changes as Temporal Boundary-Making: Street Renaming in Leningrad/St. Petersburg*. In: *Geopolitics* 17, 2012, str. 209. (překlad MJ, dále jen *Marinová 2012*)

75 Na významný aspekt aktivního používání toponym, tedy, že jsou vyslovována, upozorňují Kearns a Berg. KEARNS, Robin – Lawrence Berg. *Proclaiming Place: Towards a Geography of Place Name Pronunciation*. In: BERG, Lawrence D. – Jani Vuolteenaho (eds.). *Critical Toponymies: The Contested Politics of Place Naming*. Ashgate, 2009, str. 153–177.

76 M. Czepczyński podotýká, že filozof Ernesto Laclau píše o „*hegemonizaci času prostorem skrze opakování*“. CZEPCZYŃSKI, Mariusz. *Cultural Landscapes of Post-Socialist Cities: Representation of Powers and Needs*. Ashgate, 2008. Str. 42. (překlad MJ)

77 NORA, Pierre. *Mezi pamětí a historií*. In: *Cahiers du CEFRES*. N° 13, *Politika paměti* 1/2012, str. 11. (dále jen *Nora 2012*)

Svoboda, rovnost, bratrství (Liberté, égalité, fraternité). „Všechny tyto entity jsou nějakým způsobem závislé na lidské paměti a na její ztrátě (zapomínání),“ doplňuje Kojetínová⁷⁸.

Ke vzniku místa paměti dochází podle Nory přechodem od prostředí paměti („*milieu de mémoire*“), přičemž Assmannová v takovém případě hovoří o „*diskontinuitě*“ a usuzuje, že „*na pamětním místě příběh dál nepokračuje, nýbrž byl více či méně násilně přerušen. Onen přerušovaný příběh se zhmotnil v ruinách a reliktech, které se v okolí vyjímají jako cizí prvek*“.⁷⁹

Assmannová dále říká, že místa paměti „*musí vyprávět nějaký příběh, který ztracené „milieu“ doplňkově nahradí*“⁸⁰, zatímco v Norově podání „*žijí jediné díky své schopnosti proměny, v neustálém ožívování svých významů a nepředvídatelném bujení svých odnoží*“⁸¹. Kojetínová sice tvrdí, že příběh, který místa paměti vyprávějí, nemusí být správně pochopen⁸², takovou úvahu lze ale dále relativizovat: každý člověk interpretuje místa paměti po svém, v rámci svých znalostí, zkušeností a dovedností, a ve větší či menší míře tuto svou invenci konfrontuje s tím, jak jsou mu interpretována vnějšími aktéry, tedy v jeho sociálním kruhu, ve škole, kultuře či médiích.

Místo paměti „*zaznamenává vzpomínky pouze tehdy, pokud o něj lidé také pečují*“⁸³, upozorňuje Assmannová na zdánlivě samozřejmou věc, v té souvislosti však považují za vhodné připomenout motiv dlažební kostky. Na jedné straně tzv. „*kameny zmizelých (Stolpersteine)*“, kterými si ve veřejném prostoru připomínáme oběti holocaustu, a na druhé straně na první pohled běžné dlažební kostky, které však vznikly rozřezáním židovských náhrobních kamenů ze zrušených hřbitovů. Zatímco v prvním případě je dosud obyčejná věc obohacena symbolickou hodnotou, ve druhém se symbolická hodnota ztrácí přeměnou v ryze účelový předmět.

Podobným pohledem lze nahlížet změnu honorifikačních názvů stanic metra na takové, které plní výhradně orientační funkci. Stanice metra, resp. všech prostředků hromadné dopravy (snad jen s výjimkou turistických vláček a různých nostalgických tramvají či lanovek), jsou především účelovými a praktickými objekty samy o sobě. Při jejich studiu jako míst paměti je proto nezbytné rozlišovat stanici jako stavbu a její název samotný (byť v širším kontextu, a to zejména v návaznosti na uměleckou výzdobu). Andrea Hepworthová při analýze místa paměti madridského vězení *Carabanchel*⁸⁴, kam frankistické Španělsko zavíralo své politické odpůrce, připomíná koncept ne-míst („*non-lieux*“) Marca Augého. Ne-místa jsou stavby a prostory, které Augé

78 KOJETÍNOVÁ, Martina. *Toponyma jako místa paměti (na příkladu vybraných pražských urbanonym)*. In: Acta Onomastica 54, 2013, str. 147. (dále jen *Kojetínová 2013*)

79 *Assmannová 2018*, str. 347.

80 *Tamtéž*, str. 348.

81 *Nora 2012*, str. 15.

82 *Kojetínová 2013*, str. 147.

83 *Assmannová 2018*, str. 367.

84 Rozsáhlý vězenský komplex *Carabanchel* byl vybudován ve 40. letech 20. století a v roce 1998 byl opuštěn. Přes protesty pamětníků, kteří vyjádřili své obavy, že na jejich útrapy tím bude brzy zapomenuto, bylo vězení v roce 2008 zbouráno. HEPWORTH, Andrea. *Preservation or Destruction of lieux de mémoire: Contested Spaces in the Realm of Memory*. In: Journal of Iberian and Latin American Research 21/2, 2015, str. 286. (překlad MJ)

„definuje jako průchodná místa (*places of transit*), vytvářená *super-moderním světem*, (...) a *nemající identitu*,“ shrnuje Hepworthová a vedle letišť, obchodů a uprchlických táborů uvádí jako další příklad právě vězení⁸⁵. Stejná hlediska platí též pro stanice metra.

„*Něco je zde stále ještě přítomno, avšak odkazuje to především na nepřítomnost; je zde stále něco přítomného, avšak v první řadě to signalizuje své bytí v minulosti*,“ říká Assmannová⁸⁶ a v pražském metru toto dokonale naplňuje přestupní stanice mezi linkami A a B *Můstek*. Název stanice v první řadě reflektuje název ulice *Na Můstku*, do které ústí jeden z výstupů severního vestibulu stanice A (a symbolicky odkazuje na možnost přestupu v tomto místě), při budování stanice ale byly objeveny pozůstatky původního středověkého můstku, který v těchto místech umožňoval vstup do města skrze nedochované hradby a krátké ulici dal své jméno. Archeologický objev byl ve vestibulu zafixován a na původní funkci tohoto místa tak stanice odkazuje jak svým názvem, tak jeho pozůstatkem, nebo-li, řečeno s Assmannovou, „*ruinou*“.

Pokud pomínu lidovou etymologii, shledávám podobný charakter u tří přejmenovaných stanic prostřednictvím jejich nového názvu: *Anděla*, *Vyšehradu* a *Invalidovny*, a u jedné podle jejího původního jména *Moskevská*. U starých názvů je však situace s ohledem na tematickou výzdobu komplikovanější.

Anděl (Moskevská) odkazuje na dům *U zlatého anděla*, který stál poblíž místa dnešního severního výstupu ze stanice a který byl v roce 1980 zbourán právě kvůli výstavbě metra⁸⁷. Název *Anděl* se vžil pro nedalekou křižovátku se stejnojmennou zastávkou tramvaje a využilo jej několik nově zbudovaných administrativních komplexů v okolí, památka původního domu *U zlatého anděla* však přežívá již pouze v těchto toponymech. Zatímco *Anděl* nemá oporu v hmotném pozůstatku, *Vyšehrad (Gottwaldova)* a *Invalidovna (Hakenova)* čerpají z legend, resp. zanedbaného areálu, který v současné době hledá nové využití. Původní název stanice *Vyšehrad* odkazoval na *Gottwaldův most* (nyní *Nuselský*), nové jméno však míří jiným směrem: k nedaleké lokalitě, která má důležitou pozici jak v pověstech a (středověké) historii pražského města, tak jako místo posledního odpočinku významných osobností českého kulturního života na hřbitově *Slavín*. *Invalidovna* nese název barokního areálu pro válečné invalidy, který svému účelu sloužil do období krátce po konci I. světové války a vzniku Československa. Teprve před několika lety získal chátrající objekt do své péče *Národní památkový ústav* a *Invalidovnu* postupně zpřístupňuje

85 *Tamtéž*, str. 284.

86 *Assmannová 2018*, str. 348.

87 Fotografie původního domu *U zlatého anděla* jsou dostupné online: *Vzpomínka na dům U zlatého anděla*. <https://czumalo.wordpress.com/2015/10/24/u3v-fsv-cvut-pamatky-velke-prahy-prednaska-27-rijna-2015/> [cit. 5. 5. 2020] (jedná se o naskenované snímky z publikací JUNGSMANN, Jan. *Smíchov – město za Újezdskou branou*. Praha: Muzeum hl. m. Prahy, 2007 a LAŠEK, Ladislav. *Pražské metro 1985, stavba československo-sovětské spolupráce*. Praha: Panorama, 1985)

veřejnosti⁸⁸. Jak *Vyšehrad*, tak *Invalidovna* jsou samy o sobě místy paměti par excellence a totožné názvy stanic metra v tomto případě fungují jako směrovky a média.

Opačná situace než u *Anděla* je s původním názvem stanice, který byl mementem československo-sovětské spolupráce. Zatímco se českoslovenští architekti a inženýři podíleli na výstavbě moskevské stanice metra *Pražská (Пражская)*, jejich sovětsí kolegové recipročně zbudovali stanici *Moskevská* v Praze. S územní lokalitou tento název historicky nikterak nesouvisí, jedná se pouze o honorifikační jméno. To bylo při přejmenování odstraněno, zůstaly však po něm, řečeno s Assmannovou, „*ruiny a relikty*“: série osmi reliéfů s tematikou socialistického realismu na nástupištích (viz příloha č. 1) a bronzový nápis Moskva-Praha v jižním vestibulu⁸⁹. Na původní ideu československo-sovětského přátelství stále upomíná architektonická podoba stanice, byť, jak poznamenala Kojetínová, tyto asociace mohou zůstat mnohým cestujícím skryté. Ačkoliv stanice o své původní jméno přišla, jistě se stále jedná o místo paměti i z tohoto ohledu.

Jenže skutečně je tomu tak? Neboť Assmannová upozorňuje, že „*k tomu, aby ruiny mohly být čteny jako index specifické minulosti, není potřeba estetického, nýbrž zvědavě antikvárního pohledu*“⁹⁰ – a tím ne každý (cestující) člověk disponuje. Pozůstatky socialistické výzdoby nevnímáme, je přehlížena a považujeme ji často za samozřejmost, která se ztrácí v celkové výtvarné podobě reprezentované masivním mramorovaným obložením. A to vše o to více, že metro je v první řadě funkčním dopravním prostředkem a průchod stanicemi nutným zlem na cestách domů, do školy, do zaměstnání apod. Pokud umělecká díla nečteme „*zvidavým pohledem*“, ale považujeme je pouze za estetický doplněk bez hlubšího významu, příběh, který z obyčejného místa teprve dělá místo paměti, se vytrácí. Na několika jiných místech své práce však poukazují na to, že efekt obyčejnosti a samozřejmosti nelze vnímat pouze jako nedostatek, ba právě naopak.

Assmannová propojuje místa paměti podle Nory s „*aurou*“, tak jak tento pojem používá Walter Benjamin, tedy jako „*zvláštní předivo z prostoru a času: jednorázový projev dálky, ať už je jakkoli blízko*“⁹¹, když tvrdí, že „*místo paměti je ve skutečnosti „zvláštním předivem z prostoru a času“, které kříží prezenci s absencí, smyslovou přítomnost s historickou minulostí*“⁹², a zároveň připomíná, že tuto „*auru dodávající místu jeho vážnost nelze přenést na žádný sebelepší monument. Ty jsou postaveny lidskou rukou a na základě lidského vědomí; poselství pomníků jsou zkamenělými dopisy, které adresují určitý vzpomínkový obsah potomkům*“⁹³.

88 *Historie – Invalidovna*. Dostupné online: <https://www.invalidovna-praha.cz/cs/o-invalidovne/historie> [cit. 5. 5. 2020]

89 Reliéfy byly na krátkou dobu po přejmenování stanice odstraněny, brzy ale byly navráceny zpátky. Ze severního vestibulu byla odstraněna mozaika Moskvy, na jejíž místě je dnes obchod a infocentrum. *Anděl – Umění v metru*. Dostupné online: <http://metroart.cz/B/Andel.html> [cit. 5. 5. 2020]

90 Assmannová 2018, str. 367.

91 Tamtéž, str. 379.

92 Tamtéž, str. 380.

93 Tamtéž, str. 367.

Rozměrná mozaika připomínající bitvu u Sokolova (viz příloha č. 2) či plastika na památku bojů v Dukelském průsmyku jsou pouhými obrazy, aluzemi na skutečné události, ke kterým došlo daleko odtud a samy o sobě proto nemohly a nemohou být stanice *Sokolovská (Florenc)* a *Dukelská (Nové Butovice)* místy paměti – nebo alespoň nikoliv z tohoto důvodu. Poněkud odlišně lze vnímat výzdobu stanic *Moskevská (Anděl)*, *Budovatelů (Chodov)* nebo *Kosmonautů (Háje)*. *Moskevskou* s ohledem na to, že její architektonické řešení odkazuje přímo na metro v Moskvě, *Budovatelů* tím, že připomíná výstavbu metra jako takového (včetně sochy anonymního budovatele u výstupu ze stanice) a *Kosmonautů* s ohledem na tehdy ryze aktuální první let československého kosmonauta do vesmíru (včetně jeho přítomnosti při otevření stanice).

Stanici metra, kterou by bylo nyní možné považovat za široce reflektované místo paměti v tomto smyslu, hledám v Praze marně – snad jen s několika výjimkami, které v tomto směru představují svého druhu nenaplněný potenciál. Květnové povstání v roce 1945, které mělo v komunistické propagandě obdobně privilegované postavení jako odkaz husitství⁹⁴, je ve veřejném prostoru připomínáno na řadě míst, která se na jeho průběh vážou, a samotný název stanice *Pražského povstání* je pouze honorifikačním pojmenováním, když v okolí stanice neexistuje objekt stejného jména. Ačkoliv nedaleká pankrácká věznice byla jedním z významných míst bojů a stanice se nachází pod *náměstím Hrdinů*⁹⁵, které křížuje jedna z pražských dopravních tepen, ulice *5. května* (pojmenovaná na počest počátku povstání), chybí stanici, u jejíhož jižního výstupu se nachází plastika barikády (viz příloha č. 3), zmiňovaná „aura“, „oživování významů“ a příběh. Že stanice *není* místem paměti květnového povstání snad nejlépe dokazuje, že připomínky a pietní akce při příležitosti 75. výročí probíhaly kromě tradičního místa před Českým rozhlasem také v menší míře u pankrácké vazební věznice a u *mostu Barikádníků* na opačné straně města⁹⁶ (dalšími místy paměti pražského povstání v květnu 1945 jsou např. velitelství v *Bartolomějské* ulici, Staroměstská radnice nebo Klárov, srov. honorifikační název ulice *Květnového vítězství*, která se nachází daleko od středu města na sídlišti Chodov). Oproti obrazům bitev v Dukelském průsmyku a u Sokolova má nicméně stanice *Pražského povstání* tu výhodu, že neodkazuje na heroickou porážku a neaktivizuje konotace východní fronty a československo-sovětského přátelství, ale naopak glorifikuje vítězné povstání s velmi lokálním zásahem.

Pankrácká věznice a Kobyliská střelnice (případně dnes již neexistující zatáčka v ulici *V Holešovičkách*, kde došlo k atentátu na říšského protektora Reinharda Heydricha) jsou od stanic *Pankrác (Mládežnická)* a *Kobylisy (Rudé armády)* vzdáleny příliš daleko na to, aby se dalo hovořit

94 *Kojetínová 2016a*, str. 138.

95 Původně *Soudní náměstí* podle budovy Vrchního soudu v Praze získalo svůj současný název během přejmenování v roce 1947. Nejednoznačné pojmenování (hrdinové bez přívlastku) tak lze zřejmě přisuzovat památce protinacistického odboje a obětanů, kteří byli popraveni nebo si odpykávali trest v přílehlé pankrácké věznici.

96 *Politici při výročí Pražského povstání připomínali význam odvahy*. In: ČTK, 5. 5. 2020. Dostupné online: <https://www.ceskenoviny.cz/zpravy/politici-pri-vyroci-prazskeho-povstani-pripominali-vyznam-odvahy/1887443> [cit. 6. 5. 2020]

o vzniku míst paměti, srovnatelných s *nádražím Bubny* (odkud byly vypravovány židovské transporty, dnes „*Památník ticha*“), tramvajovou zastávkou *Strossmayerovo náměstí* (kde zahynulo osm osob po útoku nákladním vozidlem) nebo zmíněnými *Vyšehradem* a *Invalidovnou*. Stanice *Hlavní nádraží* a *Muzeum* k tomu mají nejbližší, nicméně v prvním případě je místem paměti odjezdu dětských transportů organizovaných sirem Nicholasem Wintonem samotné vlakové nádraží a ve druhém je sebeupálení Jana Palacha spojeno s prostorem před budovou samotného Národního muzea. Nepochybně by se obě stanice metra staly místem paměti ve chvíli, pokud by si zachovaly své názvy i poté, co by byly *Praha Hlavní nádraží* a Národní muzeum hypoteticky zbourány anebo přestavěny na jinou funkci (tak jako je tomu v případě oné *Invalidovny* nebo jedné z novějších stanic *Kolbenova*, ačkoliv původně navrhovaný název ČKD podle dříve významného podniky, jehož by Emil Kolben spoluzakladatelem, by byl v tomto směru přesnější). Zároveň je v této souvislosti třeba připomenout katastrofální povodně v roce 2002, kdy bylo kompletně zatopeno hned 17 stanic pražského metra, a samostatnou úvahu by si zasloužil výběr konkrétního umístění jednotlivých stanic a jejich vstupů ve veřejném prostoru.

Pakliže na předchozích řádcích zmiňuji vznik míst paměti, je vhodné v tuto chvíli poznamenat, kterak Nora tvrdí, že místa paměti mají trojí podobu: materiální, symbolickou a funkční⁹⁷, a dělí je na „*vládnoucí a ovládaná*“⁹⁸, zatímco Assmannová dále rozlišuje místa paměti a traumatická místa. „*Pamětní místa jsou taková místa, kde se odehrálo něco, co se v toku dějin stalo příkladem, anebo na nich lidé exemplárně trpěli. (...) Traumatická místa se od pamětních odlišují tím, že v případě jejich vzniku nevládne obecný souhlas,*“ uvádí Assmannová⁹⁹. Příkladem traumatického místa, resp. jeho směrovky tak jako v případě *Vyšehradu* a *Invalidovny*, by se v návaznosti na aktuálně uvažované přejmenování mohla stát stanice *Dorohožiči (Дорогожичи)* na severním konci zelené linky kyjevského metra. Stanice byla otevřena v roce 2000 a její jméno odkazuje na historickou lokalitu, nachází se však v těsné blízkosti bývalé rokle *Babyn Jar*, ve které jednotky Einsatzgruppen s přispěním ukrajinských policistů zastřelily během dvou dní na konci září 1941 celkem 33 771 převážně židovských obyvatel Kyjeva (a následně zde byly zavražděny další desítky tisíc osob)¹⁰⁰. Po válce Sovětský svaz nejprve událost zamlčoval úplně, později odmítal její výhradně židovský rozměr. Rokle byla zasypana, proměněna v městský park a jeho okolí bylo zastavěno. Přejmenováním stanice by došlo ke zvýraznění tragické památky masakru v *Babím Jaru* jak v obecném rozsahu, tak konkrétně v oblasti, která je však nyní plně urbanizována, a lze proto usuzovat, že mezi místními obyvateli, kteří zde žijí, pracují a tráví volný čas, nebude vůči

97 *Nora 2012*, str. 14.

98 *Kojetínová 2013*, str. 150.

99 *Assmannová 2018*, str. 369.

100 Podrobněji o masakru v Babím Jaru např. SNYDER, Timothy. *Černá zem: Holokaust – historie a varování*. Z anglického originálu přeložil Martin Pokorný. Praha/Litomyšl: Prostor/Paseka, 2015, str. 159.

přejmenování, jehož následkem by bylo připomínání tohoto významného traumatu na všední bázi, jednoznačný konsenzus¹⁰¹.

Vládnoucí místa paměti („*imposed symbols*“) jsou podle Nory symbolické už ze své podstaty a vznikají především za tímto účelem. Obvykle se jedná o oficiální, shora nadiktované významy a historikům Nora připisuje úkol zkoumat a zaznamenat, jaké ty účely přesně jsou a jakými prostředky se v místech paměti projevují. Ovládaná místa paměti („*constructed symbols*“) naopak vznikají organicky a symbolickou hodnotu nabývají teprve s odstupem. Příkladem ovládaného místa paměti je pro Noru jméno Johanky z Arku, jejímuž životu je v historiografii věnována velká pozornost, ale dosud nebyl studován její „*odraz jako figurativního zástupce francouzské symbolické představivosti*“¹⁰².

A jak tedy z pohledu míst paměti přistupovat k toponymům samotným obecně? Kojetínová usuzuje, že „*lze na zeměpisná jména uplatnit Norův trojí smysl míst paměti: materiální, symbolický a funkční. Materiální jsou ze své podstaty, označují konkrétní místo na zemském povrchu, po němž se lze pohybovat. Symbolickou rovinu zastupují významy, které se k danému místu vážou, v našem případě jsou to např. veškeré legendy spojené se vznikem konkrétního místního nebo pomístního jména. Funkční smysl toponym coby míst paměti plyne z udržování určité nepřenosné zkušenosti*“¹⁰³. To však neznamena, že každé toponymum je místem paměti. Podle Kojetínové jsou jimi pouze ta, „*kteřá sama o sobě cosi „vyprávějí“*“¹⁰⁴, a v případě honorifikačních toponym jsou místy paměti „*jen v případě, že daná osoba skutečně měla s lokalitou cosi společného, např. se zde narodila nebo tu pobývala a jméno ulice nebo jiného prostranství tuto skutečnost připomíná. V případě, že je jméno osobnosti v názvu veřejného prostoru jen „náhodou“, tj. bez dějinné spojitosti, o skutečné místo paměti se nejedná, neboť neexistuje tradice, kterou by mělo uchovávat*“¹⁰⁵.

Pokud lze některé stanice metra považovat za místa paměti s ohledem na jejich pojmenování, jednalo by se s velkou pravděpodobností o příklady vládnoucích symbolů. Ovládanými místy paměti by se mohly stanice stát také, ale s ohledem na svůj název snad jen v případě, kdy si veřejnost nějaké vlastní pojmenování vymůže proti oficiálně navrhovanému, a to se tím zafixuje ve veřejném prostoru jako symbol síly občanské společnosti.

Na příkladu stanice *Evangelismos* (Ευαγγελισμός) v historickém centru Athén a, byť poněkud komplikovaném, u dvojice stanic charkovského metra *Průmyslová* (Індустріальна) a *A. S. Masel-*

101 ISTOMINA, Toma. *Holocaust memorial center asks to rename Kyiv metro station after Babyn Yar*. In: Kyiv Post, 11. 2. 2020. Dostupné online: <https://www.kyivpost.com/ukraine-politics/holocaust-memorial-center-asks-to-rename-kyiv-metro-station-after-babyn-yar.html> [cit. 18. 5. 2020]

102 NORA, Pierre. *Introduction*. NORA, Pierre (ed.). *Realms of Memory: Rethinking the French Past. Volume III: Symbols*. Z francouzského originálu přeložil do angličtiny Arthur Goldhammer. New York: Columbia University Press, 1998, str. X–XI. (překlad MJ)

103 Kojetínová 2013, str. 147.

104 Tamtéž, str. 147.

105 Tamtéž, str. 150.

ského (*Імені О.С. Масельського*) na jihovýchodním konci červené linky se nicméně ukazuje, že se u takových ovládaných míst paměti jedná pouze o hypotetickou situaci. Stanici *Evaggelismos* chtělo vedení dopravního podniku Attiko Metro přejmenovat na počest novináře a politika Pavlose Bakoyannise, který byl v roce 1989 nedaleko zavražděn, a po protestech veřejnosti a médií nakonec na žádost pozůstalých od záměru ustoupilo¹⁰⁶. *Průmyslová* se původně nazývala druhá zmíněná charkovská stanice, kterou chtěla městská rada přejmenovat na G. I. Vaščenka (podle prvního tajemníka oblastního výboru KSU a dlouholetého člena ÚV KSSS). K tomu sice nedošlo a Vaščenkovo jméno bylo v letech 2000–2016 přilepeno k nedaleké stanici zelené linky *Budovatelů metra* (*Метробудівників*), jenže o čtyři roky později byla stanice přejmenována na A. S. Maselského (podle místního významného komunistického politika). Tento nový název se však příliš neujal a jméno *Průmyslová* bylo do prostoru charkovského metra v roce 2016 navraceno – při přejmenování konečné stanice *Proletářská* (*Пролетарська*)¹⁰⁷. Ani v jednom případě se na zmíněných místech na přejmenování (resp. více či méně úspěšnou obranu původního názvu) nevzpomíná, takový narativ se v této souvislosti „nevypovídá“ a o místa paměti se proto v tomto ohledu nejedná.

K výše uvedeným stanicím pražského metra *Můstek*, *Anděl/Moskevská*, *Vyšehrad*, *Invalidovna* a *Kolbenova*, které dle mého názoru lépe či hůře odpovídají definicím místa paměti, mohu jako příklad zařadit jednu centrální charkovskou: *Architektka Beketova* (*Архітектма Бекетова*). A. N. Beketov v této části města projektoval řadu objektů, v těsné blízkosti stanice se nachází jeho rodný dům a nedaleko pomník. Zajímavostí je, že v okolí není žádná ulice či náměstí, které by nesly Beketovo jméno, stanice se totiž nachází pod obecně nazvaným náměstím *Architektů*¹⁰⁸.

Přímo na přejmenování navazuje koncept míst paměti Kojetínová, konkrétně „v situacích, kdy nový oficiální název i po desítkách let nedokáže vypudit z paměti a z komunikace lidí jméno staré, nebo v případech, kdy lidé užívají kromě oficiálního názvu konkrétního prostoru častěji nějaký název neoficiální, jenž může být nositelem jisté historické paměti toho místa“¹⁰⁹. Mezi pražskými stanicemi neshledávám adekvátní příklad, staré názvy byly brzy pozapomenuty a u alternativních jmen lze pouze spekulovat, nakolik se přesnější nebo silnější pomístní název proti názvu stanice skutečně prosazuje (*Anděl-Smíchov*, potažmo *Křižíkova-Karlín*, *Českomoravská-Harfa* či *O₂ aréna* apod.).

V této souvislosti považuji za užitečné připomenout situaci stanice *I. P. Pavlova*. Ta nese název podle stejnojmenného náměstí, ačkoliv navazující tramvajové stanice a s jednou výjimkou všechny výstupy jsou na přilehlé Jugoslávské ulici, a teprve v roce 2011 získala umělecké dílo, které činnost

106 *Greeks disapprove Athens Metro decision to rename two stations* (UPD). In: Keep Talking Greece, 21. 9. 2019. Dostupné online: <https://www.keeptalkinggreece.com/2019/09/21/athens-metro-rename-stations/> [cit. 6. 5. 2020]

107 BUTKOVSKIJ, Andrej. *Charkov transportnyj. Stancija "imeni A.S. Maselskogo"*. Dostupné online: <http://gortransport.kharkov.ua/subway/stations/11/> [cit. 6. 5. 2020] (české překlady názvů stanic MJ)

108 Srov. analogicky *Pražského povstání vs. náměstí Hrdinů* v Praze.

109 *Kojetínová 2013*, str. 150.

držitele Nobelovy ceny (surrealisticky) připomíná¹¹⁰ (viz příloha č. 4). Samotné náměstí, které obdrželo svůj současný název v roce 1952¹¹¹, je typickým tranzitním ne-místem podle Augého, skřípnutým mezi dopravní tepny v *Ječné, Sokolské a Legerově* ulici, a jen zřídka využívané cestujícími, kteří na jedné z nejvytíženějších pražských stanic vystupují, k pobytu a odpočinku. Památka na ruského fyziologa tak přežívá zejména v toponymu – názvu frekventované stanice metra. Z etymologického hlediska je vhodné poznamenat, že stanice *I. P. Pavlova* disponuje sadou lidových pojmenování, přičemž to zřejmě nejčastější, vytvořené obvyklým suffixem -ák, název striktně počesťuje (*Pavlák* namísto *Pavlovák*).

Na závěr této podkapitoly zařazuji výhrady Aleidy Assmannové a Doubravky Olšákové k zakotvení konceptu míst paměti ve francouzské tradici a jeho odlišnostech při aplikaci v německém, potažmo středoevropském prostoru. „*Norovo paradigma vychází z moderny, přerušeni tradice a historismu. Německá místa paměti lze prostřednictvím tohoto paradigmatu pochopit pouze nedostatečně. Skutečnost, že celou Evropu po druhé světové válce pokryla místa paměti, nijak nesouvisí s modernizací, nýbrž s mocenským režimem [nacionálních] socialistů a se zločiny plánovaného masového vyvražďování. (...) Prostřednictvím traumatických míst dnes vznikla pamětní místa a místa paměti všude, kde po staletí byla generační místa s živou židovskou tradicí. Traumatická místa, místa paměti a generační místa se v této krajině paměti překrývají jako rukopisy na palimpsestu*“, říká Assmannová¹¹² a Olšáková její tvrzení doplňuje: „*spíše než pojmy identita, paměť či dědictví (identité, mémoire, patrimoine), které jsou ve spojitosti s místy paměti běžně užívány ve Francii, se v prostoru střední Evropy používají pojmy bližší německému jazykovému vnímání – hovoří se zde o vědomí, povědomí či vzpomínkové kultuře*“¹¹³. Domnívám se, že moje analýza stanic metra a jejich názvů v této podkapitole postřeh Olšákové o vědomí a povědomí proti identitě a dědictví naplňuje.

110 Kateřina Bažantová (vystupující pod uměleckým jménem Ktaiwanita) své dílo, na kterém jsou vyobrazeni antropomorfni psi při cestě v metru, přičemž ústřední postava drží v jedné ruce sendvič a ve druhé Pavlovovu odbornou knihu, explikuje: „*Neboť kde jinde než v prostředí hromadných dopravních prostředků se stírá rozdíl mezi člověkem a zvířetem, dochází na základní podmíněné reflexy a bují mechanismy psychologických a fyziologických fenoménů.*“. JAB. *Umění v metru se rozjíždí komiksem*. In: ČT24, 26. 10. 2011. Dostupné online: <https://ct24.ceskatelevize.cz/kultura/1236153-umeni-v-metru-se-rozjizdi-komiksem> [cit. 6. 5. 2020]

111 Název náměstí *I. P. Pavlova* navrhovala *Nezávislá skupina pro pojmenování ulic a veřejných prostranství při Archivu hl. m. Prahy* proti požadavkům veřejnosti po listopadové revoluci ponechat. Ačkoliv to nebylo pravidlem, v tomto případě bylo návrhu vyhověno (*Laškovka – Ledvinka*, str. 30). Před posledním přejmenováním v roce 1952 vystřídalo náměstí několik názvů: *Komentského, Petra Osvoboditele* (2×) nebo krátce *U Slepé brány* a *Říjnové revoluce* (Tamtéž, s. 571).

112 Assmannová 2018, str. 381.

113 OLŠÁKOVÁ, Doubravka. *Od dědictví a tradice k místům paměti*. In: *Dějiny – Teorie – Kritika* 2/2012, str. 275.

2.3. Sedm druhů zapomnění

„Je to podobné, jako truchlení za mrtvé: pokud je (zapomnění) provedete uspěchaně a nevhodně, může se stát, že vás později začne pronásledovat.“

Jeffrey Kastner a Sina Najafi v rozhovoru s Paulem Connertonem¹¹⁴

Pakliže jedním z ústředních motivů přejmenování stanic metra je odpolitizování jejich názvů, považují za vhodné navázat pojednáním Paula Connertona, kterým přesměřoval pozornost od vzpomínání právě k zapomínání. To je obvykle v lidském životě považováno za selhání, nedokonalost a stav, kterému bychom se měli snažit vyhnout, Connerton však zdůrazňuje, že zapomínání nemusí mít nutně jen negativní konotace, ba právě naopak, může mít léčivé účinky, vyvolat katarzi či suplovat odpuštění. „Jestliže lidé disponují schopností něco vybudovat, mají zároveň schopnost bořit. A celkově vzato je snazší ničit než stavět,“ říká Yi-Fu Tuan, zakladatel kritické geografie, a též připomíná, že ničení není vždy krokem zpět, tak jako třeba při bourání Berlínské zdi¹¹⁵.

S ohledem na tuto nejednoznačnost rozlišuje Connerton celou řadu různých druhů zapomnění, přičemž ve své stati *Sedm druhů zapomnění*¹¹⁶ definuje několik těch nejobvyklejších (a já se pokusím zařadit, ke kterému z nich náleží přejmenování stanic metra a proč):

- Represivní vymazání
- Nařízení zapomnění
- Zapomnění jako zásadní prvek při utváření nové identity
- Strukturální amnézie
- Zapomnění jako anulace
- Zapomnění jako plánované zastarávání
- Zapomnění jako ponížené mlčení

Přejmenování stanic metra nejlépe odpovídá prvním třem bodům a ono rozkročení závisí částečně na tom, kdo (jednotlivec či skupina) je tím, který zapomíná. To samé ostatně platí pro vzpomínání na období komunismu obecně, kolektivních pamětí, resp. sociálních skupin, je mnoho, čemuž se také věnuji v jedné z předcházejících podkapitol.

114 Jedna z otázek v rozhovoru s Paulem Connertonem, který vedli Jeffrey Kastner a Sina Najafi. *Varianty historické amnézie*. Z anglického originálu přeložil Martin Pokorný. In: *Labyrint revue* 31–32/2012, str. 177.

115 TUAN, Yi-Fu. *Language and the Making of Place: A Narrative-Descriptive Approach*. In: *Annals of the Association of American Geographers* 81/4, 1991, str. 693. (překlad MJ, dále jen *Tuan 1991*)

116 CONNERTON, Paul. *Sedm typů zapomnění*. Z anglického originálu přeložil Pavel Siostrzonek. In: *Labyrint revue* 31–32/2012, str. 169–174.

Represivní vymazání je podle Connertona typickým projevem totalitních režimů nebo revolucí a do této kategorie dále řadí vnitřní uspořádání muzejních expozicí (ve stejném duchu bych doplnil kurátorskou činnost obecně, případně rámování a gatekeeping v médiích, ať už přirozeně nebo s jasným záměrem, jako když jsou zamlčována jména pachatelů teroristických činů¹¹⁷). Autor připomíná, že „*prokletí a zahlazení památky (damnatio memoriae) bývalo součástí římského trestního a ústavního práva, a to jako trest ukládaný vládcům a jiným mocným osobám, které byly po své smrti anebo po revoluci prohlášeny za „nepřátele státu“: jejich obrazy byly ničeny, sochy smeteny a jejich jména vymazána z nápisů, a to vše za jasným účelem uvrhnout jejich památku v zapomnění*“¹¹⁸. Tomuto hledisku sice nahrazení politicky motivovaných honorifikačních názvů stanic odpovídá – a přejmenování je obvyklým revolučním rituálem –, jenže na rozhodovací proces, které názvy budou nahrazeny, mají nezanedbatelný vliv média a veřejnost (více v následující kapitole) a nejedná se proto o čistě exekutivně vnucené rozhodnutí. Lépe k tomuto druhu zapomnění náleží přejmenování ulic a náměstí v době komunismu, potažmo retuše fotografií, ze kterých byly odstraněni zavržení politici Vlado Clementis¹¹⁹ a Rudolf Slánský¹²⁰. Dokonalým příkladem je také osud generálmajora Josefa Buršíka¹²¹, jednoho z československých hrdinů osvobozování Kyjeva v roce 1943, později odsouzeného za protikomunistické smýšlení k trestu vězení a odnětí majetku i vyznamenání. Po Buršíkově emigraci na Západ pak bylo jeho jméno z oficiálních záznamů vymazáno.

„*Nařízené zapomnění má s represivním vymazáním společné to, že je nařízeno jako státní akt, ale liší se od něj tím, že se považuje za zájem všech stran předešlého sporu, a že tudíž může být veřejně přiznáno,*“ odlišuje první dva druhy své klasifikace zapomnění Connerton a příkladem toho druhého mohou být dekolonizace, vývoj denacifikace v Západním Německu, amnestie, potažmo v určitém úhlu pohledu lustrační zákony. Účelem nařízeného zapomnění je zahladit křivdy, překonávat rozdíly a příkopy (Mariusz Czepczyński hovoří o „*všemocném milosrdenství zapomnění (omnipotent mercy of oblivion)*“¹²²). Zatímco represivní vymazání prostor rozděluje, štěpí a určuje, která z cest je slepá a po které se půjde dále, nařízené zapomnění spojuje vícero různých proudů do jednoho, kompaktnějšího a silnějšího.

„*Kdo nezná svou minulost, je odsouzen k tomu, aby ji opětovně prožil,*“ zní slavný citát filozofa a spisovatele George Santayany. Jenže ve skutečnosti je tomu možná naopak, vzpomínky na dří-

117 Srov. mou výše uvedenou zmínku útoku nákladním vozidlem na pražské tramvajové zastávce *Strossmayerovo náměstí*.

118 CONNERTON, Paul. *Sedm typů zapomnění*. Z anglického originálu přeložil Pavel Siostrzonek. In: *Labyrint revue* 31–32, 2012, str. 169. (dále jen *Connerton 2012*)

119 Vladimír Clementis (1902–1952), komunistický politik a ministr zahraničních věcí. Odsouzen a popraven ve vykonstruovaném procesu v roce 1952.

120 Rudolf Slánský (1901–1952), komunistický politik a generální tajemník ÚV KSČ v letech 1945–1951. Odsouzen a popraven ve vykonstruovaném procesu v roce 1952.

121 KLÚC, Jiří. *Hrdinství z Východu jim nepomohlo*. In: *Paměť a dějiny*, 01/2019, str. 37–40. Dostupné online: https://www.ustrcr.cz/wp-content/uploads/2019/04/PD_1_19_s36-46.pdf

122 *Czepczyński*, str. 114.

vější křivdy a nevyřízené účty udržují status quo a brání tomu, aby se vykročilo z bludného kruhu. Aleida Assmannová ve svém příspěvku ve sborníku *Memory and Political Change* odkazuje na úvahy Christiana Meiera: „V jeho interpretaci jsou to právě vzpomínkové akty, které udržují ničivou energii naživu. Tato premisa jej dovádí k následujícímu závěru: jestliže proces vzpomínání uchovává pocity nenávisti a odplaty, pak je to proces zapominání, který znesvářené strany uklidňuje a iniciuje nezbytné začleňování“¹²³, a připomíná, že přímý apel na věčné zapomnění je např. zaznamenán ve Vestfálském míru, kterým byla završena Třicetiletá válka¹²⁴. V textu v antologii *Paměť a trauma pohledem humanitních věd* naráží Assmannová na další příklady téže praxe, když zmiňuje *Komise pravdy a usmíření (Truth and Reconciliation Commissions)*¹²⁵, a všímá si křesťanské zpovědi, při které se „vzpomíná proto, aby se zapomnělo; hříchy musejí být vypočítány a vysloveny, než je kněz může smazat svým rozhřešením“¹²⁶.

„Např. ty společnosti, v nichž se po nedávné nedemokratické minulosti znovu obnovila demokracie anebo v nichž se demokracie nově zrodila, musí založit takové instituce a učinit taková rozhodnutí, jež rovným dílem podporují jak zapomnění, tak vzpomínání,“ říká Connerton¹²⁷. „Vzpomínání a zapominání není možné snadno oddělit. Každý vzpomínkový akt, ať už individuální nebo kolektivní, v sobě bezpodmínečně zahrnuje selektivní, částečné nebo jinak ovlivněné podoby zapomnění,“ uvádí Aleida Assmannová a Linda Shorttová v předmluvě zmíněného sborníku *Memory and Political Change*¹²⁸, a proto je třeba zdůraznit, že nařízené zapomnění Connerton spojuje s tím, kdy je zapomnění a vzpomínání podporováno rovným dílem. Jestliže tedy přejmenování odpovídá represivnímu vymazání *technicky*, k nařízenému zapomnění jej lze v období po pádu komunismu zařadit s ohledem na jeho smysl. O to více, pokud Československo nahlížíme jako jednu z kolonií Sovětského svazu¹²⁹, a přejmenování jako projev emancipace, která je v „zájmu všech stran předešlého sporu“.

123 ASSMANN, Aleida. *To Remember or to Forget: Which Way Out of a Shared History of Violence?* In: ASSMANN, Aleida – Linda Shortt (eds.). *Memory and Political Change*. Palgrave Macmillan, 2012, str. 53. (překlad MJ)

124 *Tamtéž*, str. 54.

125 *Komise pravdy a usmíření (Truth and Reconciliation Commissions)* jsou zpravidla ustavovány po genocidě, občanské válce nebo konci diktatury a jejich úkolem je jak studovat a zdokumentovat skutečnou podobu předchozích událostí, tak iniciovat či přispět ke smíření znesvářených stran, zejména s ohledem na minimalizaci rizika znovuzahnutí konfliktu.

126 ASSMANNOVÁ, Aleida. *Od kolektivního násilí ke společné budoucnosti. Čtyři modely, jak zacházet s traumatickou minulostí*. In: KRATOCHVIL, Alexander (ed.). *Paměť a trauma pohledem humanitních věd: Komentovaná antologie teoretických textů*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR/Akropolis, 2015. Z německého originálu přeložil Jiří Soukup, str. 246.

127 *Connerton 2012*, str. 170.

128 ASSMANN, Aleida – Linda Shortt. *Memory and Political Change: Introduction*. In: ASSMANN, Aleida – Linda Shortt (eds.). *Memory and Political Change*. Palgrave Macmillan, 2012, str. 6. (překlad MJ)

129 Forest a Johnsonová v té souvislosti upozorňují, že po rozpadu Sovětského svazu nemá Rusko, na rozdíl od Československa, Maďarska nebo Polska příležitost budovat svou novou identitu v opozici vůči nějakému vnějšímu nepříteli (srov. trauma Trianonu, tedy podobnou situaci v Maďarsku po rozpadu Rakouska-Uherska a konci I. světové války). FOREST, Benjamin – Juliet Johnson. *Unraveling the Threads of History: Soviet-Era Monuments and Post-Soviet National Identity in Moscow*. In: *Annals of the Association of American Geographers* 92/3, 2002, str. 540. (dále jen *Forest – Johnsonová 2002*)

Třetí druh, zapomnění jako zásadní prvek při utváření nové identity, spojuje Connerton s emigrací a v mé úvaze o přejmenování stanic metra završuje interpretační oblouk. Pakliže je jednou z tezí mé práce, že přejmenování odpovídalo i na společenský tlak a poptávku, než aby bylo jen projevem shora aplikované (nové) moci, je třeba jej zařadit k tomuto druhu. Cožpak není probuzení do nového, porevolučního, postsocialistického a (utvářejícího se) demokratického světa svého druhu (mentální) emigrací (Marinová hovoří o „*ideologické (de)kolonizaci paměti*“¹³⁰) a vykořeněním, kdy za sebou lidé jednou provždy zanechávají svou minulost, ke které se už nikdy nevrátí? Jistě, ne každý to vnímá takto fatálně a (n)ostalgie zůstává pro mnohé lákavým únikem od reality liberálně-demokratického, konkurenčního a konzumního prostředí, faktem však zůstává, že ruku v ruce s modernizací a globalizací se v tomto prostředí v posledních třech dekáдах zásadním způsobem proměnily náplň, metody a prostředky, jakými lidé pracují a tráví volný čas. Apel na odstranění nejvíce zprofanovaných jmen, tak jak o nich mluví výše zmíněný Ledvinka, dle mého názoru nejlépe naplňuje podstatu zapomnění jako prvku utváření nové identity, v tomto případě v reakci na dějinný, a nikoli pouze individuální přelom.

Ve své publikaci *How Modernity Forgets* naráží Connerton na několik aspektů, které cestování metrem a prostory jeho stanic ještě umocňují. Za jednu z významných příčin zapominání autor považuje „*velkoměsta, která jsou tak rozsáhlá, že si je nelze upamátovat*“, a „*zmaření měst, po kterých lze chodit pěšky*“¹³¹. Connerton hovoří o tom, že „*se ztrácí idea města, ve kterém lze při chůzi „číst“ okolní budovy*“¹³², cituje slova filozofa Rolanda Barthesa, když říká, že „*mluvíme svoje město*“, a zejména se obrací k jezuitskému knězi a filozofovi Michelu de Certeauovi, který usuzuje, že „*akt chůze je vůči městskému prostoru totéž jako řečový akt vůči systému jazyka*“¹³³.

Metafora města-textu, resp. města-palimpsestu, není neobvyklá a je možné ji vnímat alespoň dvěma způsoby: jako odraz městského prostoru, struktury a plánování anebo pouze jako soustavy toponymických objektů (názvů ulic, náměstí, zastávek hromadné dopravy, soch, pomníků apod.). „*Město-text slouží jako systém reprezentací a objektů politické identifikace. Nelze jednoduše říci, že by bylo nositelem ideologie držitelů moci, ani že by jen odráželo politický diskurz. Tato soustava komemorací je „reprezentací“, jejímž účelem je zařazením určitých prvků vybudovat takový světonázor, který by byl vnitřně koherentní (nebo alespoň vyvolával tuto iluzi). A kvůli své nahodilosti a rozporuplnosti některé aspekty zdůrazňuje, zatímco jiné potlačuje,*“ říká Emilia Palonenová, která v tomto ohledu studovala Budapešť¹³⁴, a upozorňuje na situaci ne nepodobnou pražskému náměstí Míru. Po pádu komunismu byla v maďarském hlavním městě odstraněna

130 Marinová 2012, str. 195.

131 CONNERTON, Paul. *How Modernity Forgets*. Cambridge University Press, 2009, str. 5. (překlad MJ, dále jen Connerton 2009)

132 Tamtéž, str. 114.

133 Tamtéž, str. 115.

134 PALONENOVÁ, Emilia. *The city-text in post-communist Budapest: street names, memorials, and the politics of commemoration*. In: *GeoJournal* 73/3, 2008, str. 220. (překlad MJ)

toponyma týkající se *osvobození*, ale nikoliv ta odkazující na *svobodu* obecně, která však byla do veřejného prostoru zanesena (nebo reinterpretována) po konci II. světové války. Po změně režimu jsou nicméně vykládána jiným způsobem a navázána na nezávislost. Nejvýraznějším příkladem je jeden ze symbolů Budapešti, *Památník osvobození* v citadele na kopci *Gellért*, jehož název byl nahrazen novým *Socha svobody* a nese proto odlišné, univerzálnější konotace¹³⁵.

Connerton dále zmiňuje poznatek historika Jacoba Burckhardta, když podotýká, že při cestě vlakem „*již v podstatě není možné rozpoznávat okolní objekty jako jsou stromy, domky apod. – ve chvíli, kdy se za nimi otočíte, tak už jsou pryč*“¹³⁶. V případě cestování metrem, tedy zejména pokud je jako to v Praze dominantně podpovrchové (a/nebo stále ukryté v tunelech), toto platí v extrémní podobě, kdy ani není za čím se otáčet. Metafora města-textu se v tomto duchu sráží pouze na názvy stanic a sadu bílých míst bez kontextu mezi nimi, přičemž budovy stanic fungují jako dveře (doslova) do podsvětí, mezi (praktickou) nicotou a veřejným prostorem, který lze opět „*číst*“. „*Metro není prostorem cesty, spíše prostorem mizení a vyjevování ve dvou opačných, ale vzájemně rovnocenných směrech, prostě „míjení“*“, “ všimá si Vladimír Macura¹³⁷.

Místa, v nichž se odráží paměť, dělí Connerton na locusy a pomníky („*memorials*“). Klíčový rozdíl mezi nimi spatřuje v tom, že locus považujeme za něco samozřejmého, nevěnujeme mu potřebnou pozornost. Právě tomu odpovídají čisté účelové budovy stanic metra, tím spíše bez, řečeno s Assmannovou „*zvidavě-antikvárního*“ pohledu na jejich výzdobu a výtvarné zpracování. „*Locus vnímáme přirozeně, když jsme nepozorní. Pokud si jej uvědomujeme, nepřemýšlíme o něm jako o sadě objektů, na které se můžeme dívat nebo je poslouchat, ale spíš jako o něčem, co je nám nenápadně a důvěrně známé. Můžeme v něm žít a pohybovat se, i ve chvíli, kdy jej ignorujeme. Prostě ho akceptujeme jako fakt a obyčejný stav věcí. V tom je síla locusu, proto je locus jako místo, které nese paměť, důležitější než pomník, jehož vybudování je tak často motivované přiznaným přáním na něco upomenout nebo zjevným strachem ze zapomnění*“, “ říká Connerton¹³⁸ a stanice metra tuto charakteristiku dokonale naplňují.

2.4. Shrnutí druhé kapitoly

V kapitole věnované přejmenování stanic metra z hlediska paměti soustředím svou pozornost na tři různé koncepty. Podrobnější zkoumání kolektivní paměti podle Maurice Halbwachse by dle mého názoru vyžadovalo metody orální historie, potažmo výzkum veřejného mínění, které jsou mimo záměr mé práce. Na Halbwachse navazuje Jan Assmann konceptem kulturní paměti, která prostřednictvím svých předmětů určuje symbolické „*to jsme my*“, resp. „*tohle je náš protiklad*“. Při přejmenování stanic pražského metra lze v tomto ohledu vysledovat, že atributem onoho „*my*“

135 *Tamtéž*, str. 226.

136 Citováno v *Connerton 2009*, str. 117.

137 *Macura 2008*, str. 194.

138 *Connerton 2009*, str. 34.

již není motiv výjimečného československo-sovětského přátelství (*Leninova, Moskevská, Družby, Kosmonautů, Sokolovská, Dukelská aj.*) a stejně tak mizí (*Budovatelů, Mládežnická*) nebo jsou reinterpretovány (*Náměstí Míru*) zprofanované výrazy komunistického slovníku, resp. figury panteonu hrdinů předchozího režimu (Gottwald, Zápotocký, Šverma, Fučík aj.). Nové názvy nové „my“ nikterak nedefinují, jejich funkce je čistě praktická a lokalizační.

V podkapitole o místech paměti podle Pierra Nory se věnuji analýze přejmenovaných stanic a jejich názvů zejména s ohledem na „příběh“, „oživování významů“ a „auru“, která teprve z míst činí místa paměti. Usuzuji, že místem paměti je kontinuálně stanice *Anděl/Moskevská*, která před přejmenováním odkazovala na československo-sovětskou spolupráci jak svým názvem, tak svou podobou, přičemž tu si po přejmenování zachovala. Po přejmenování stanice odkazuje na dům, který v jejím místě kdysi stával. Stanice *Vyšehrad* a *Invalidovna* jsou po přejmenování směřovkami k přílehlým místům paměti, zatímco před přejmenováním by jejich charakteristice odpovídaly snad jen stanice *Budovatelů* a *Kosmonautů*. Místem paměti nebyly a nejsou přejmenované stanice *Sokolovská* a *Dukelská*, a přestože je její situace lehce nejednoznačná, dle mého názoru ani nepřejmenovaná stanice *Pražského povstání*. Nahrazením politicky motivovaných názvů tedy v souhrnu nedochází k mizení míst paměti (pokud pomínu pražské metro jako celek a místo paměti minulého režimu), ale naopak v několika případech k jejich vzniku.

Hlavním motivem třetího konceptu je zapomínání a zejména jeho ozdravná funkce. V klasifikaci sedmi druhů zapomnění Paula Connertona přiznávám, že přejmenování stanic metra náleží jako typický revoluční rituál k represivnímu vymazání, s ohledem na emancipační a reálně dekolonizační proces však lépe odpovídá nařízenému zapomnění, resp. z pohledu jedince k zapomnění jako zásadnímu prvku při utváření nové identity. V této podkapitole se zároveň zaobírám specifiky cestování metrem a tím, kterak zásadním způsobem limituje možnosti číst město jako text.

3. Přejmenování stanic pohledem aplikace moci

Ve třetí kapitole se budu zabývat tím, jak se při (pře)jmenování projevuje moc, resp. vůle těch aktérů, kteří mocí aktuálně disponují. Ačkoliv stručnou analýzu (některých) jmen, která byla z prostoru pražského metra odstraněna, neopominu, důležitější je z tohoto úhlu pohledu, „*kdo (pře)jmenovává a za jakým účelem*“¹³⁹. Nejprve se budu věnovat aspektům moci při (pře)jmenování obecně a (symbolickým) specifickým metra jako dopravního prostředku. Následně využiji pojednání Pierra Bourdieua o směně *symbolického kapitálu* a zaměřím se na přejmenování aplikované direktivně nebo naopak jako reakci na tlak veřejnosti a médií, čímž si autority (ať už jde o stát, město či městskou část), disponující právem pojmenovávat, získávají legitimitu („*legitimacy seeking*“).

3.1. Aspekty moci při (pře)jmenování

„*Toponymum se mu (tvůrci a uživateli jmen) stává nástrojem politického, národnostního či obchodního boje, vkládá do něj své představy, skrze jméno vytváří mýtus krajiny nebo vystupuje pouze jako jeho lhostejný uživatel.*“

Jaroslav David, *Smrdiv, Brežněves a Rychlonožkova ulice*¹⁴⁰

„*Moc pojmenovávat je tvořivou silou vyvolat něco k životu, učinit neviditelné viditelným a poskytnout věcem určitý charakter,*“ říká Yi-fu Tuan a na otázku, zdali samotný název dává místu nějakou novou kvalitu, která v něm dosud neexistovala, si sice odpovídá záporně, jménu však připisuje schopnost řečené kvality umocňovat a přiživovat („*vividness*“)¹⁴¹. Na to navazuje Derek H. Alderman, když zmiňuje developerské názvy, které nemají s místem věcnou souvislost, a jejich účelem je naopak dojmy a pocity evokovat¹⁴². Forma v takovém případě neodpovídá funkci, název se stává pouhou skořápkou či pláštěm a snad ani nelze hovořit o pojmenování, nýbrž reifikaci sémantické náplně slova.

„*Každá moc je toponymická, nastoluje svůj místní řád pojmenováním,*“ cituje Martina Kojetínová de Certeau¹⁴³ a přejmenování je podle Duncana Lighta relativně jednoduchý a rychlý způsob, jak dát veřejnosti na vědomí, že došlo k zásadní změně¹⁴⁴ (často se hovoří o tlusté čáře za minulostí nebo bodu či roku nula), čímž nový režim projevuje svou sebedůvěru a sebejistotu. Azaryahu nahlíží na stejný proces spíše z pohledu negace, označuje jej za „*symbolickou retribuci*“ a tvrdí, že odstraňování jmen a pomníků především oznamuje, že svržený režim svou *kontrolu* nad veřejným prostorem *ztratil*¹⁴⁵. Tomuto úhlu ostatně lépe odpovídá post-socialistická transformace (resp.

139 Girault – Houssay-Holzschuchová 2016, str. 7.

140 David 2011, str. 13.

141 Tuan 1991, str. 688.

142 Alderman 2008, str. 201.

143 Kojetínová 2016a, str. 126.

144 Light 2004, str. 156.

145 Azaryahu 2012, str. 396.

přechody k demokracii obecně), kdy jsou při nahrazování honorifikačních a ideologicky motivovaných názvů volena převážně místní jména s primárně orientační funkcí, přesně tak jako je tomu u názvů stanic pražského metra.

Podle Czepczyńského se revoluce potřebují „zafixovat a zhmotnit“ a právě skrze přejmenování a boření pomníků komunikují směrem navenek. Zároveň ale podotýká, že tento proces není a nemůže být absolutní – po předcházejícím režimu vždy ve veřejném prostoru zůstávají určité pozůstatky (někdy ponechané záměrně) a evokují tak metaforu města jako palimpsestu¹⁴⁶ – a pakliže je kulturní krajina v tomto směru transformována brzy a rychle, proměna myšlení lidí má zpravidla podstatně komplexnější a déletrvající průběh¹⁴⁷.

„Moc nad prakticky každým aspektem společenského a ekonomického života musí být materializována a vizualizována, aby nikdo nepochyboval, kdo tady vládne,“ říká Czepczyński a tvrdí, že tendencemi projevat svou moc nad obyvatelstvem a (kulturní) krajinou disponuje každý režim, byť nejsilnější to, dle mého názoru implicitně, je v režimech autoritářských a nedemokratických¹⁴⁸. O pozůstatcích socialismu ve Střední Evropě hovoří jako o „krajinných jizvách“¹⁴⁹. V případě pražského metra tak lze pod drobnohledem označit výše analyzované názvy stanic *Náměstí Míru*, *I. P. Pavlova* a *Pražského povstání*, ačkoliv zřejmě platí poznatek Davida a Máchy, že „s výjimkou výrazných politicky exponovaných osob nebo ideologických symbolů a hodnot obecné povědomí o tom, kdo byla osobnost, po níž je místo pojmenováno, je minimální“¹⁵⁰ – více viz rozbor původních názvů stanic *Invalidovna (Hakenova)* a *Roztyly (Primátora Vacka)* dále.

Podle Giraulta a Houssay-Holzschuchové mají toponyma tradičně také geopolitickou dimenzi¹⁵¹ a Czepczyński o nich mluví jako o geosymbolech¹⁵². „Geopolitika považuje teritoriální oblasti za palimpsesty, na kterých jsou zachyceny stopy různých geografických představ, etnicko-politických identit a národnostních vládnoucích proudů. Moc, znalosti a vzpomínky jsou do prostoru vepsány skrze každodenní geopolitické události a střety,“ říká Lai Hang Hui a toponyma označuje za právě takto motivované záznamy¹⁵³. Typickým příkladem využití názvů míst v geopolitice jsou exonyma¹⁵⁴ a zmínit lze též přejmenování palestinských osad Izraelem, konflikt Řecka a (Severní)

146 V této souvislosti učinil Czepczyński zajímavý postřeh, že jsou to právě tyto dějinné pozůstatky, které nás (společně s jedinečnými přírodními podmínkami) odlišují. Lidé (a potažmo prostředí, která obývají) jsou si stále podobnější a „přestože máme pocit svobody a neomezených možností, volíme stejné nebo podobné možnosti: kupujeme stejné zboží a naše činy a zvyky jsou stále standardizovanější“. Jak říká sociolog Ortega y Gasset, moderní doba není časem individualit, ale masy. *Czepczyński 2008*, str. 179.

147 *Tamtéž*, str. 110.

148 *Tamtéž*, str. 59.

149 *Tamtéž*, str. 185.

150 DAVID, Jaroslav – Přemysl Mácha. *Názvy míst: Paměť, identita, kulturní dědictví*. Brno/Ostrava: Host/Ostravská univerzita, 2014, str. 150. (dále jen *David – Mácha 2014*)

151 *Girault – Houssay-Holzschuchová 2016*, str. 4.

152 Czepczyński 2008, str. 43.

153 LAI HANG HUI, Dennis. *Geopolitics of Toponymic Inscription in Taiwan: Toponymic Hegemony, Politicking and Resistance*. In: *Geopolitics 24/4*, 2019, str. 917. (překlad MJ, dále jen *Lai Hang Hui 2019*)

154 Exonymum je název, který se pro určité místo používá v jiném jazyce než lokálně oficiálním. Příkladem mohou být české názvy Norimberk (německy Nürnberg), Mnichov (München), Vídeň (Wien), Vratislav (Wrocław) apod.

Makedonie o název *Makedonie*¹⁵⁵ nebo spory Jižní Koreje a Japonska o *Východní (East Sea)*, resp. *Japonské moře (Sea of Japan)*¹⁵⁶. Pokud je jedním z hlavních motivů původního pojmenování stanic metra výjimečné československo-sovětské přátelství a listopadová revoluce počátkem procesu dekolonizace, jistě lze na přejmenování stanic pohlížet i geopolitickým pohledem, neboť jak uvádí Lan Hang Hui v obecném smyslu, „*toponyma mohou být považována za nástroj nastolení prostorové nadvlády nad domorodou společností*“ a stejně tak následně vyjádřením jejího více či méně symbolického odporu proti utlačovateli¹⁵⁷.

Graeme Gill nabízí svůj postřeh, že toponyma jsou geografickými objekty i obrazně, když říká, že jsou „*důležitá, protože kombinují geografický smysl směru a prostoru s intelektuálním, ba dokonce ideologickým, smyslem směru a prostoru. V praxi tak názvy míst umožňují lidem, aby se v krajině lokalizovali a neztráceli se*“¹⁵⁸.

3.2. Specifika metra jako dopravního prostředku

„*Je to jednoznačná výsada Pařížanů, že mohou mapu metra používat jako připomínku, stroj na vzpomínky nebo kapesní zrcátko, ve kterém se občas odrážejí – a v mžiku mizí – skřivánci minulosti.*“

Marc Augé, *In the Metro*¹⁵⁹

Vladimír Macura ve své pozoruhodné sémiotické analýze pražského metra poukazuje na to, že pro komunistický režim nebylo pouhou stavbou, a cituje Bohuslava Blažka, podle kterého se metro architektonicky řadí „*někam mezi výstavní síň a mauzoleum. Sem se patří chodit pomalu, šoupavou chůzí, zaklánět hlavu dozadu a pro přehlušení nudy prohlížet stropy*“¹⁶⁰.

Metro však vyvolává ambivalentní asociace, na jedné straně bylo pro tehdejší režim důležité jej prezentovat jako moderní, pokrokovou stavbu celonárodního¹⁶¹ významu, v jejímž architektonickém vyzdobení „*se nápadně posilují momenty reprezentace proti momentům účelovosti*“¹⁶² a která se výrazným způsobem začleňuje do veřejného prostoru na povrchu. Jenže toto „*zvnějšňování*“ má v symbolickém duchu za následek zmatení a chyby v místopisu – Macura uvádí příklady stanic *Hradčanská* a *Vltavská*. *Hradčanská* neleží na Hradčanech a je od Pražského hradu relativně

KADMON, Naftali. *Toponymy and Geopolitics: The Political Use — and Misuse — of Geographical Names*. In: *The Cartographic Journal* 41/2, 2004, str. 87.

155 *Tamtěž*, str. 85.

156 *Girault – Houssay-Holzschuchová 2016*, str. 4.

157 *Lan Hang Hui 2019*, str. 919.

158 *Gill 2005*, str. 480. (zvýraznění vlastní)

159 AUGÉ, Marc. *In the Metro*. Z francouzského originálu přeložil do angličtiny Tom Conley. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2002, str. 4.

160 *Macura 2008*, str. 205. Odkaz na mauzoleum lze zároveň napojit na komunistický fetiš odmítání smrti, více viz *tamtěž*, str. 123–125.

161 Podrobnější analýzu by si v tomto směru zasloužila vazba (nebo lépe její nedostatek) metra na Slovensko. Na tomto místě pouze připomenou, že v roce 1990 chystaná stanice linky B *Hôrka* se měla původně jmenovat *Slovenského národního povstání*.

162 *Macura 2008*, str. 201.

vzdálená, zatímco *Vltavská* je daleko od stejnojmenné ulice a její název nic nenapovídá o jejím umístění. Jenže jak Pražský hrad, tak řeka Vltava zastávají významné místo v národním mytologii a při pojmenování stanic proto byly vhodně využitelným motivem¹⁶³. A ani sebelépe cizelovaná prezentace a propaganda nemůže zastříť fakt, že si v sobě hluboko budované metro nese konotace něčeho temného, tajemného, nepřírozeného, nebezpečného¹⁶⁴ a zároveň exkluzivního, když „vytváří bariéry pro přístup lidem nemocným, matkám s dětmi a invalidům“¹⁶⁵.

O afinitě komunistických režimů k podzemnímu světu (který poskytuje alespoň rámcové bezpečí při obávané nukleární válce) se zmiňuje i Czepczyński, podle kterého se řada legend a mýtů o podzemních bunkrech a celých aglomeracích pod povrchem velkoměst východního bloku zakládá na pravdě¹⁶⁶. V případě pražského metra to má dva motivy: tak jako řada stanic v jiných městech mají ty dříve budované bezpečnostní uzávěry a v případě potřeby slouží jako protiatomové kryty civilní ochrany. A teprve katastrofální povodně v roce 2002 poskytly veřejnosti více útržkovitých informací o existenci utajované stanice (resp. vládního krytu) na Klárově, propojené se stanicí *Malostranská*¹⁶⁷.

Cestování metrem je veskrze všední, utilitární činnost a proto platí, že, jak upozorňuje Gill, ideologicky příznaková toponyma se tím do každodenního života obyvatel dostávají téměř bez povšimnutí a zároveň lidem poskytují okamžitou (orientační) hodnotu, což se o jiných symbolech při změně režimu říci nedá¹⁶⁸. „Zjevná obyčejnost názvů ulic a každodenní kontext jejich použití posilují jejich schopnost vyjadřovat jimi reprezentovanou verzi dějin tak, že není pouze dobře známá na každodenní bázi, ale je též zdánlivě samozřejmá (self-evident),“ doplňuje Azaryahu a pro stanice metra (*locus* podle Connertona) platí tento poznatek beze zbytku¹⁶⁹.

163 *Tamtéž*, str. 201.

164 Metro je častým námětem městských legend a děsivých historek, které těží jak z jízdy vlakem obecně, tak z podzemního prostředí. Pocit nebezpečí má však reálné základy, s vysokou koncentrací lidí se pojí hrozba terorismu (v březnu 1995 si útok nervovým plynem v tokijském metru vyžádal 12 obětí a více než 1000 zraněných osob) a drobná kriminalita. Metro je zároveň tradičním cílem vandalů nebo pouličních umělců a přitahuje též sebevrahy.

165 V posledních letech je do starých stanic budován bezbariérový přístup (který zároveň výrazně narušil architektonickou podobu třeba ve stanici *Anděl*), situace se tak v tomto směru zlepšuje. Přesto nelze opomenout, že použití eskalátorů je tradičně pro osoby s omezením pohybu příliš náročné, a cestování metrem tím ve srovnání s povrchovou dopravou ztrácí na své efektivitě.

166 *Czepczyński 2008*, str. 65.

167 Rozšířená městská legenda pojednává o napojení utajované stanice v blízkosti sídla vlády ve Strakově akademii na paralelní síť chodeb, kterou by vládní činitelé mohli v případě ohrožení využít k rychlému přemístění na vojenské letiště Kbely. Jiná legenda hovoří o tajné a plně vybavené podzemní nemocnici, propojené se stanicí metra *I. P. Pavlova* (v blízkosti se nachází nejrozsáhlejší pražský kryt Folimanka, záložními podzemními areály pro případ krize jinak disponují Nemocnice Na Bulovce i Thomayerova nemocnice v Krči).

168 *Gill 2005*, str. 481.

169 *Azaryahu 2012*, str. 388.

3.3. Symbolický kapitál

„Nostalgie po prvotní doxa se s nejvyšší naivitou vyjadřuje v kultu, s nímž všechny konzervatismy uctívají „dobrý lid“ (obvykle ztělesněný rolníkem) a eufemismy ortodoxní řeči („proští lidé“, „skromné vrstvy“ apod.) na něm vhodně vystihují klíčovou vlastnost: podrobenost etablovaného řádu.“

Pierre Bourdieu, *Co se chce říct mluvením*¹⁷⁰

Pro studium (pře)jmenování míst lze využít pojednání francouzského sociologa Pierra Bourdieua o směně symbolického kapitálu, o které se ve svých textech opírají třeba Anaïs Marinová (Petrohrad) a Benjamin Forest s Juliet Johnsonovou (Moskva). „Bourdieu vidí symbolický kapitál – každý druh kapitálu, který je vnímán skrze společensky vštěpovaná klasifikační schémata – jako zásadní zdroj moci. Když držitel symbolického kapitálu uplatňuje tuto moc k jednání vůči činiteli, který jej má méně, a snaží se tím ovlivnit jeho chování, koná tím symbolické násilí,“ interpretuje Mariusz Czepczyński¹⁷¹. Podle Foresta a Johnsonové Bourdieu tvrdí, že vztahy a interakce nelze vnímat pouze ekonomicky, že moc lze v rámci určité skupiny „odvozovat nebo reprezentovat akumulací společenského statusu, cti a prestiže spíše než hmotným bohatstvím“¹⁷². A názvy míst tento symbolický kapitál autoritě, která disponuje právem pojmenovávat, nepochybně poskytují.

„Začleněním, zpochybněním, ignorováním nebo odstraněním určitého druhu pomníků vstupují politické elity do symbolického dialogu mezi sebou nebo s veřejností, a to za účelem získání prestiže, legitimacy nebo vlivu,“ soudí Forest a Johnsonová¹⁷³ a Duncan Light upozorňuje na závěry antropoložky Katherine Verderyové, podle které je „„přenasavení (reconfiguration)“ prostoru a času jedním z klíčových komponentů post-socialistických transformací“¹⁷⁴. Na to navazuje Marinová, když z poznatku Bourdieua, že „všechny rituály mají tendenci „stvrzovat nebo legitimizovat arbitrární hranice““, usuzuje, že „přejmenování zároveň implikuje legitimizaci hranic mezi „My“ a „Oni“ v čase (starý/nový režim) i prostoru (koloniální/domorodý, domácí/zahraníční, Východ/Západ apod.)“¹⁷⁵. Tímto pohledem lze přejmenování nahlížet nikoli jako efektivní a užitečný nástroj, ale jako principálně nezbytný prvek pro vystavění hranice mezi, řečeno s Janem Assmannem, „toto jsme my“ a „toto je náš protiklad“.

Při pojmenovávání stanic metra kombinoval komunistický režim několik strategií: místní (orientační) názvy, jména odkazující na ideu národa a národní mýtus (*Jiřího z Poděbrad, Želivského, Karlovo náměstí, Hradčanská, Staroměstská, Vltavská, Náměstí Republiky, Národní třída*), socialistické motivy (*Mládežnická, Budovatelů, Náměstí Míru*) a osobnosti (*Gottwaldova,*

170 BOURDIEU, Pierre. *Co se chce říct mluvením: Ekonomie jazykové směny*. Z francouzského originálu přeložili Martin Pokorný a Eva Sládková. Praha: Karolinum, 2014, str. 95.

171 Czepczyński 2008, str. 45.

172 Forest – Johnsonová 2002, str. 527.

173 Tamtéž, str. 525.

174 Light 2004, str. 155.

175 Marinová 2012, str. 197.

Zápotockého, Švermova, Fučíkova, Hakenova, Primátora Vacka) a československo-sovětské přátelství (*Družby, Rudé armády, Moskevská, Kosmonautů, Leninova, I. P. Pavlova*), případně jejich kombinaci skrze události vojenského charakteru (*Dukelská, Sokolovská, Pražského povstání*).

Pád komunismu v Československu znamenal jak změnu režimu, tak emancipaci v rámci východního bloku (o to výrazněji, že ke štěpení samotného Sovětského svazu došlo teprve o několik let později). Vyvolal proto nutnost vystavět symbolickou „hranici“ mezi socialismem a demokracií, proto, mám-li parafrázovat Marinovou, snad ani nemohly být názvy stanic, které spadají do této kategorie, zachovány. Stejně tak pocity svobody a nezávislosti předznamenaly vybudování symbolické „hranice“ mezi minulostí, provázanou se Sovětským svazem, a samostatnou současností. Touha distancovat se od této minulosti byla dle mého názoru o to silnější, že (splývající) socialismus a panslovanské bratrství byly minulým režimem prezentovány jako determinované, objektivní, evidentní a pokrokové¹⁷⁶. Pakliže byla tahle charakteristika minulého režimu demaskována jako falešná, zpochybnit lze najednou úplně vše. Názvy stanic *Mládežnická (Pankrác)*, který evokuje svazáckou činnost (a skrze „svaz“ přeneseně pouta a svazování pravidly a rituály), a *Budovatelů (Chodov)*, který asociuje fetišizaci práce a jasně daná měřítká, co se má budovat a jak, ať už jde o průmyslovou výrobu nebo angažované umění¹⁷⁷, v novém režimu, slibujícímu volnost, svobodu a možnost volby, působí jako nepatřičná rezidua a překážky, stojící těmto hodnotám v cestě.

V protikladu k tomu je volba nových jmen jako sémanticky transparentních v demokracii pochopitelná. Občanská společnost má v jejich výběru větší slovo, je nezbytné hledat inkluzivní kompromis a místní jména poskytují jak funkční hodnotu orientace v prostoru, tak minimum příležitosti ke konfliktu. V případě stanic (pražského) metra je situace oproti názvům ulic odlišná v tom, že není na co navazovat, neexistuje předsocialistický název, ke kterému by bylo možné se vrátit (ačkoliv tím se přímo nevysvětluje ztráta kontinuity např. při přejmenování stanice *Švermova* na *Jinonice*, nikoliv na *Waltrovka* nebo *Motorlet*).

To je ostatně jeden ze vzorců, patrných při přejmenování ulic a náměstí po protikomunistických převratech. Jak ukazují výše, v případě pražského metra neplatí obvyklý vzorec, že k přejmenování objektů dochází nejrychleji a v největší míře ve středu města. Stejně tak u nich nelze použít vzorec s návratem k dřívějšímu, předsocialistickému názvu (Marinová hovoří o budování časových hranic („*temporal boundaries*“) a „*vkládání celých období do závorek*“¹⁷⁸, dále viz Bukurešť¹⁷⁹, Ukrajina¹⁸⁰, Chorvatsko¹⁸¹ aj.). Naopak platí snaha o nahrazení politicky (a vojensky) motivovaných jmen bezpříznakovými, tj. místními, regionálními a kulturními názvy, která je ve větší či menší

176 FIDELIUS, Petr. *Řeč komunistické moci*. Praha: Triáda, 2016, str. 50–51.

177 Tamtéž, str. 21–23.

178 *Marinová 2012*, str. 211.

179 *Light 2004*, str. 161.

míře preciznosti všem oblastem post-socialistického prostoru společná. V typologii toponym, kterou Girault a Houssay-Holzschuchová vystavěli nad konceptem dispositivu podle Michela Foucaulta, se ukazuje jako typická pro post-socialistická přejmenování „*kombinace čištění (cleansing) a obnovy (restoring)*“ původních názvů. Kromě čištění („*cílí na vymýcení toponymických otisků zděděných po předchozí kultuře, jazyku a/nebo politickém řádu*“) a obnovy („*usiluje o znovuzavedení dávných nebo opanovaných vzpomínek*“) autoři rozlišují založení („*founding*“, snaha etablovat a legitimizovat nový řád) a propagaci („*promoting*“, onálepkovat a následně ekonomicky zhodnotit)¹⁸². Ve svém trojrozměrném modelu nahlízejí Girault s Houssay-Holzschuchovou kromě motivace přejmenování také na jeho načasování (dobyty, převrat, vznik a komodifikace) a původce (stát (resp. držitelé politické moci), soukromé subjekty a veřejnost (médiá i občanská společnost)), přičemž se v praxi ukazuje, že různé kombinace a posloupnosti („*nexus*“) těchto ukazatelů se vyskytují v daleko četnějších případech než jiné – tak jako právě kombinace čištění a obnovy v období (demokratických) revolucí¹⁸³. Tuan nicméně namítá, a je nutné si to uvědomit, že Foucault se v daných intencích zabýval spíše „*technikami ovládnutí, společenské hierarchie a nerovnováhy, dominance a odporu než tvořivou činností při budování a vzniku*“¹⁸⁴, což je při (pře)jmenování často jeho integrální okolností.

Podle Davida a Máchy jinak nejsou, až na výrazné výjimky, honorifikační jména z hlediska současných obyvatel měst „*pociťována jako dobově/ideologicky příznaková a jsou často spojována s jinými osobnostmi, nebo jsou komolena*“¹⁸⁵. V tomto kontextu jsou v pražském metru zajímavé především dva názvy: *Hakenova (Invalidovna)* a *Primátora Vacka (Rožtyly)*. *Invalidovna*, otevřena teprve na podzim 1990, měla původně nést jméno Josefa Hakena, významného komunistického politika ve 20. a první polovině 30. let¹⁸⁶, na jehož počest byly v roce 1952 přejmenovány nedaleké *Kaizlovy sady* (nyní opět téhož názvu). Jenže v československém kulturním prostoru vystupoval ve druhé polovině minulého století jeho jmenovec Eduard Haken, slavný operní pěvec Národního divadla¹⁸⁷, a dle mého přesvědčení by název stanice cestujícím připomínal spíše druhého jmenovaného (pokud vůbec někoho). Stanice *Rožtyly* je v provozu od roku 1980 a oproti *Invalidovně* tak téměř 10 let skutečně nesla své původní jméno, odkazující na komunistického primátora Prahy na přelomu 40. a 50. let Václava Vacka¹⁸⁸. Přestože jeho jméno bylo v pražské kulturní krajině

180 GNATIUK, Oleksiy. *The renaming of streets in post-revolutionary Ukraine: regional strategies to construct a new national identity*. In: AUC Geographica 53/2, 2018, str. 134.

181 CRLJENKO, Ivana. *The Renaming Of Streets And Squares In Post-Socialist Croatian Towns*. In: Language and society 3/2012, str. 239. (překlad MJ, dále jen Crljenková 2012)

182 Girault – Houssay-Holzschuchová 2016, str. 13.

183 Tamtéž, str. 7–14.

184 Tuan 1991, str. 685.

185 David – Mácha 2014, str. 150.

186 Josef Haken (1880–1949), předseda KSČ v letech 1924–1926 a poslanec Národního shromáždění v letech 1920–1929.

187 Eduard Haken (1910–1996), člen opery ND v letech 1941–1991, kterého proslavily televizní inscenace *Prodané nevěsty (Kecal)* a *Rusalky (Vodník)*.

188 Václav Vacek (1877–1960), komunistický politik, primátor Prahy v době Květnového povstání a následně v letech 1946–1954.

dostatečně etablované (po Vackovi bylo pojmenováno dnešní *Mariánské náměstí* v centru města, původní fotbalový stadion *Eden* ve Vršovicích aj.), ve všech případech bylo spojeno s přívlastkem funkce primátora. To má zřejmě prozaický důvod v relativně vysoké četnosti příjmení Vacek, v širším pohledu společně s J. Hakenem, J. Švermou a J. Fučíkem lze však usuzovat, že silné postavení měli v panteonu komunistických osobností ti, jejichž jméno neznamenal pro poúnorový narativ žádnou hrozbu, ať už proto, že v daném období nebyli politicky významně činní nebo byli již po smrti¹⁸⁹.

Přestože je přejmenování vždy výsledkem činnosti vládních autorit (státu, města, městské části), iniciováno může být dvěma směry, potažmo jejich kombinací. Marinová hovoří o „*bojišti, kde se politické elity střetávají o kontrolu nad politickým prostorem a symboly, a město-text proto jen zřídka ovlivňují preference běžných obyvatel*“¹⁹⁰. „*Změny uličního názvosloví vycházejí v naprosté většině případů seshora,*“ tvrdí Kojetínová¹⁹¹ a Crljenková ve své široce pojaté analýze přejmenovávání v Chorvatsku tuto hypotézu potvrzuje, když tvrdí, že občanské iniciativy mohou sice svými návrhy proces přejmenování mírně ovlivnit, i tyto příklady jsou však vzácné. „*Častěji se stává, že si obyvatelé vymýšlejí satirické a cynické neoficiální názvy ulic a ty pak používají místo těch oficiálních,*“ říká Crljenková¹⁹² a v pražském metru bylo typickým příkladem pojmenování „*Julda Fulda*“ pro *Park kultury a oddechu Julia Fučíka* a nedalekou stanicí *Fučíkova (Nádraží Holešovice)*. Azaryahu upozorňuje, že k autoritativnímu přejmenovávání docházelo po II. světové válce i v Německu (autor se věnuje srovnání Mannheimu a Postupimi), přestože lze jeho transformaci nahlížet jako přechod k demokracii¹⁹³. Krajním příkladem přejmenování konkrétně stanic metra direktivním způsobem je situace v Taškentu z roku 2015. Vedení uzbekistánského hlavního města doslova přes noc přejmenovalo dvě stanice, které připomínaly prosovětsky smýšlející básníka Hamzu a geologa Habiba Abdullaeva, a informaci uveřejnilo až následujícího dne za plného provozu¹⁹⁴.

Mezi shora prosazované přejmenování lze zařadit prakticky celou kategorii jmen, se kterými je, v souladu s Bourdieuho pohledem, obchodováno jako se zbožím, čímž dochází k „*privatizování veřejného prostoru a paměti*“¹⁹⁵. Girault a Houssay-Holzschuchová uvádějí v tomto případě sportovní stadiony, rekreační areály a nákupní střediska, a zmiňují, že přejmenování tohoto typu může mít (a dle mého soudu ve větším počtu také má) pouze dočasný charakter¹⁹⁶. Tento proces se

189 Na to lze navázat Connertonův postřeh, že na padlé z období I. světové války se pravidelně vzpomínalo, zatímco zranění, zmrazení a vdovy byli přehlíženi, protože „*vyvolávali špatný druh vzpomínek*“. Connerton 2009, str. 29.

190 Marinová 2012, str. 195.

191 Kojetínová 2016a, str. 126.

192 Crljenková 2012, str. 232.

193 Azaryahu 2012, str. 396.

194 *An excuse for missing your stop: the station's been renamed*. In: BBC. 22. 6. 2015.

<https://www.bbc.com/news/blogs-trending-33200192> [cit. 12. 5. 2020]

195 ROSE-REDWOOD, Reuben – Derek Alderman – Maoz Azaryahu. *Geographies of toponymic inscription: new directions in critical place-name studies*. In: Progress in Human Geography 34/4, 2010, str. 457. (překlad MJ)

196 Girault – Houssay-Holzschuchová 2016, str. 4.

nevyhýbá ani stanicím metra, podle Murakamiho si právo pojmenovat stanici kupují soukromé subjekty v New Yorku a Philadelphii, zatímco Washington o tom uvažuje¹⁹⁷. V Paříži, Londýně a Bruselu pak najdeme ukázky dočasného přejmenování (resp. kompletního rebrandingu a/nebo vizuální proměny) stanic s příhodným názvem, které souvisí s konkrétní událostí: připomínkou výročí slavného komiksu Asterix¹⁹⁸ nebo MS ve fotbale v roce 2018¹⁹⁹. V palimpsestu města se tak neprojevuje pouze politická, ale i ekonomická síla, a dá se očekávat, že tento vývoj bude nadále sílit.

Proces přejmenování však může být iniciován také zespodu, od veřejnosti, a to buď přímo prostřednictvím referend nebo skrze tlak na autority, které si odpovědí na všeobecnou poptávku získávají u veřejnosti kredit a potvrzují tak svou legitimitu. „*Autorita jazykem nikdy nevládne bez přispění těch, kterým vládne,*“ cituje Marinová Bourdieua²⁰⁰. Podle Foresta a Johnsonové jsou „*politické elity sice mocné, ale nevytváří identitu bez ohledu na historické a geografické limity, ani ji nevnucují pouze pasivní veřejnosti*“²⁰¹. V Bukurešti byli obyvatelé vyzváni, aby přišli s vlastními návrhy nových názvů ulic (a Light podotýká, že možnost reálně se takto podílet na demokratickém procesu přispěla k uvědomění si rumunských občanů, že skutečně proběhla změna režimu)²⁰², a k podobné situaci došlo na počátku 90. letech v Petrohradě, kdy místopisná komise přijala téměř všechny návrhy veřejnosti a doporučila je městské radě k provedení²⁰³ (odlišně probíhal proces v Moskvě, ačkoliv i odtud pochází příklad, kdy obyvatelé rozhodovali o přejmenování stanice metra v online referendu – viz výše, a stejným způsobem došlo např. k přejmenování kyjevské stanice *Petrivka (Петрівка)* na *Počajna (Почайна)*²⁰⁴). Vuolteenaho a Puzey sice doplňují, že ačkoliv se může zdát, že autority jen plní přání veřejnosti, vždy je nakonec na nich, aby přejmenování zrealizovaly²⁰⁵ (potažmo filtrovaly, která přání plnit a která ignorovat), proti tomu však Forest a Johnsonová namítají, že politické elity jsou si dobře vědomy nálad veřejnosti, a očekávají,

197 MURAMAKI, Kery. *Amazon Station? Metro considers selling naming rights, again*. In: The Washington Post, 8. 1. 2019. Dostupné online: <https://www.washingtonpost.com/express/2019/01/07/amazon-station-metro-considers-selling-naming-rights-again/> [cit. 12. 5. 2020]

198 LOUVET, Simon. *Pour les 60 ans d'Astérix, des stations du métro de Paris renommées et décorées*. In: actuParis, 9. 10. 2019. Dostupné online: https://actu.fr/ile-de-france/paris_75056/videos-60-ans-dasterix-stations-metro-paris-renommees-decorees_28277842.html [cit. 12. 5. 2020]

199 *World Cup: Paris renames stations for France heroes' welcome*. In: BBC, 16. 7. 2018. Dostupné online: <https://www.bbc.com/news/world-europe-44845752> [cit. 12. 5. 2020]

200 Citováno v Marinová 2012, str. 196.

201 Forest – Johnsonová 2002, str. 543.

202 Light 2004, str. 159–160.

203 Marinová 2012, str. 204.

204 Stanice byla původně pojmenována po významném sovětském politikovi ukrajinského původu Hrihoriiji Petrovském (na jeho jméno odkazoval také název ukrajinského města Dnipropetrovsk, v roce 2016 přejmenovaného na Dnipro). *Počajna* je mýty opředený kyjevský přítok Dněpru. *Kyiv's Petrivka subway station renamed Pochaina*. In: UNIAN, 12. 2. 2018. Dostupné online: <https://www.unian.info/kyiv/2391549-kyivs-petrivka-subway-station-renamed-pochaina.html> [cit. 13. 5. 2020]

205 VUOLTEENAHO, Jani – GUY PUZEY. „*Armed with an Encyclopedia and an Axe*”: *The Socialist and Post-Socialist Street Toponymy of East Berlin Revisited Through Gramsci*. In: ROSE-REDWOOD, Reuben – DEREK ALDERMAN – MAOZ AZARYAHU (eds.). *The Political Life of Urban Streetscapes: Naming, Politics, and Place*. London: Routledge, 2017. ISBN: 978-1-3155-5446-4, str. 74. (překlad MJ, dále jen Vuolteenaho – Puzey 2017)

že na zvýšený tlak občanské společnosti by odpověděly hledáním výraznějších kompromisů, než když se k tomu necítily být nuceny²⁰⁶.

V důsledku snad lze říci, že autoritářské režimy mají vždy nějaký populistický aspekt. Společnost sice ovládají tvrdou rukou, ale často za mlčenlivého souhlasu veřejnosti a setrvalým potlačováním ohnisek reálného i symbolického odporu. Vuolteenaho a Puzeý v té souvislosti nahlízejí na toponyma skrze koncept Antonia Gramsciho, podle kterého „není moc pouze jednosměrný, shora vedený proces“, a proto je nezbytné „pochopit, že moc má kořeny v kultuře a že koexistující procesy nátlaku (coercion) a souhlasu (consent) formují vztah mezi vládoucími a ovládanými v každé společnosti“²⁰⁷. Autoři na příkladu Východního Berlína ukazují „vůli zajistit ohroženému režimu souhlas veřejnosti“ tím, že beze změny zůstaly některé původní pruské názvy ulic²⁰⁸ a že se režim při volbě nových jmen ve vyšším počtu obracel k mučedníkům protinacistického odboje a hrdinům z lidu, než aby do místopisu zaznamenával své vedoucí osobnosti²⁰⁹.

Ze stejného úhlu lze nahlížet původní honorifikační názvy stanic v pražském metru (Fučík, potažmo Jiří z Poděbrad, Jan Želivský a Karel IV. nebo relativně méně prominentní komunisté Šverma, Haken a Vacek). Při přejmenování ulic byl v Praze vliv veřejnosti nezanedbatelný a nejednou převážil nad doporučením *Nezávislé skupiny pro pojmenování ulic a veřejných prostranství při Archivu hl. m. Prahy*, v roce 1991 transformované do *Místopisné komise rady Zastupitelstva hl. m. Prahy*. Ledvinka uvádí jako příklad iniciativu *Klubu M. Horákové*, díky které nebyla třída *Obránců míru* přejmenována zpět na dřívější název *Belcrediho*, ale získala jméno *Milady Horákové*, a ve stejném duchu lze nahlížet také názvy, které skupina navrhovala proti požadavkům občanské společnosti zachovat. V případě náměstí a stanice *I. P. Pavlova* se to podařilo, v případě *Švermova mostu* (nyní *Štefánikův*, stanice *Jinonice (Švermova)*) leží v jiné oblasti, přejmenována však byla také a třídy *Rudé armády* (nyní *Zenklova*, stanice *Kobylisy (Rudé armády)*), která na ni navazuje, byla přejmenována též) nikoliv, a konečně v případě *Sokolovské* ulice došlo sice k zachování uličního jména, ale zároveň i k přejmenování přestupní stanice metra (nyní *Florenc*), jelikož páteční ulice *Sokolovská* spojuje *Karlín*, *Palmovku* a *Vysočany* a v její těsné blízkosti se nachází celkem šest stanic linky B²¹⁰.

Na závěr této kapitoly je pro úplnost třeba doplnit, že vedle procesu „*legitimacy seeking*“ vstupuje do hry také další faktor: zvolené názvy by měly být veřejnosti srozumitelné a jednoznačné. Yang Yang připomíná, že podle Bourdieua se symbolický kapitál vyskytuje ve třech základních podobách, kromě objektivizované a institucionalizované též v implicitní („*embodied*“), která před-

206 *Forest – Johnsonová 2002*, str. 542.

207 Pozoruhodná je poznámka Vuolteenaha a Puzeýho, že tento proces se projevuje mj. tendencí autoritářských režimů k demonstrativní sebekritice. *Vuolteenaho – Puzeý*, str. 74.

208 *Tamtéž*, str. 80. (překlad MJ)

209 *Tamtéž*, str. 88.

210 *Lašťovka – Ledvinka 1997*, str. 30.

pokládá „*schopnost jedince „kulturní kódy“ dešifrovat*“²¹¹. Aby spolu mohly obě strany skrze názvy míst komunikovat, musí hovořit stejným jazykem. Ideologicky příznaková toponyma ztrácejí svou ideologickou váhu, pokud je obyvatelé jako příznaková nevnímají (což připisují názvu stanice *Náměstí Míru*).

3.4. Shrnutí třetí kapitoly

V kapitole věnované projevům moci při (pře)jmenování jsem se nejprve zabýval aspekty tohoto procesu obecně a krátce též symbolickými specifiky cestování metrem. Patrná je potřeba revoluce zafixovat se ve veřejném prostoru, který nabývá podoby palimpsestu, a na toponyma lze nahlížet prizmatem geosymbolů, které obyvatelstvu napomáhají lokalizovat se jak fyzicky, tak obrazně. Metro vyvolává ambivalentní konotace, asociuje něco temného, nepřirozeného a zároveň všedního a pomíjivého. Je stejně tak skryté i přítomné ve vnějším prostoru, efektivní svou moderní funkcí a efektní svou architekturou a výtvarnou podobou.

Ve třetí kapitole jsem následně nahlížel přejmenování skrze směnu symbolického kapitálu podle Pierra Bourdieua, který v něm vidí základní zdroj moci. Na to navazuje Marinová, když hovoří o nutnosti budování časových hranic („*temporal boundaries*“) a v tomto ohledu argumentují, že přejmenování stanic metra bylo s ohledem na snahu distancovat se od komunismu (protože stojí v opozici ke svobodě a demokracii) a československo-sovětského přátelství (které překáží emancipaci a samostatnosti) nezbytné. V další části této kapitoly jsem porovnal přejmenování aplikované shora nebo naopak v reakci na občanskou iniciativu, případně s aspekty hledání přijatelných mezí („*legitimacy seeking*“).

211 YANG YANG: *Bourdieu, Practice and Change: Beyond the criticism of determinism*. In: *Educational Philosophy and Theory* 46/14, 2014, str. 1524.

Závěr

„Každá změna názvu může být považována za stroj času, protože dokáže přesunout člověka z jedné doby do jiné pouhou proměnou jejich sémiotického prostředí.“

Anaïs Marinová, *Bordering Time in the Cityscape*²¹²

Přejmenování ulic, náměstí a objektů ve veřejném prostoru je obvyklým revolučním rituálem a lze na něj nahlížet z mnoha různých úhlů. Ve své práci jsem zvolil hlediska kolektivní paměti a aplikace moci a skrze ně analyzoval konkrétní projevy a specifika při přejmenování stanic v pražském metru v únoru 1990.

V případě kolektivní paměti je ústředním motivem přejmenování zapomínání. To má typicky negativní konotace, uvádím však řadu příkladů, kdy má zapomnění pozitivní a inkluzivní efekt, nezbytný pokud se máme ohlížet kupředu. Paměť hrála důležitou roli v komunistickém režimu a ideologické názvy a výzdoba stanic metra posilovaly smysly dějinné návaznosti („*dědicové velikých tradic českého národa*“ v publikaci předního komunistického ideologa Zdeňka Nejedlého²¹³), evidentní samozřejmosti pokrokového socialistického zřízení a zejména československo-sovětského přátelství. Přesto argumentuji tím, že procesem přejmenování místa paměti (resp. jejich ukazatele) častěji vznikají (*Anděl, Invalidovna, Vyšehrad*) než aby zanikaly.

Pohledem aplikace moci a směny symbolického kapitálu docházím odlišnou cestou k podobnému závěru, tedy výraznějšímu vymezení nového proti starému negativním způsobem. Pakliže demokratický režim prioritizuje zapomínání před vzpomínáním, stejně tak je při přejmenování patrnější, že minulý komunistický režim svou moc a kontrolu nad kulturní krajinou ztratil, než, že by ji ten nový získal. Příznaková honorifikační jména jsou z veřejného prostoru odstraněna a nahrazena v případě stanic metra výhradně místními názvy s orientační funkcí.

Přejmenování stanic pražského metra je zároveň příkladem odpovědi na veřejnou poptávku, která je pro demokratické zřízení obvyklá, oproti přejmenování ulic (a stanic metra v některých jiných městech jako jsou Moskva či Petrohrad) ale nejsou uplatněny dva časté vzorce: 1. přejmenována jsou prioritně místa v blízkosti středu města a 2. preferován je návrat k původnímu názvu. V prvním případě ve své práci usuzuji, že důvodem je relativně nízký počet stanic pražského metra a přítomnost kompletního plánu v každé stanici a v každém vlaku, čímž se i názvy relativně periferních stanic dostávají do širšího povědomí. Ve druhém případě explicitně neexistuje před-socialistická varianta názvu, a i v situaci, kdy byl přejmenován původně odkazovaný objekt (*Fučíkova/Výstaviště, Hakenova/Kaizlovy sady, Gottwaldova/Nuselský most*), se tato vazba vytratila.

²¹² Marinová 2012, str. 192.

²¹³ KOPEČEK, Michal. *Čeští komunističtí intelektuálové a „národní cesta k socialismu“*. In: Soudobé Dějiny 1–2/2016, str. 88.

Nově zvolená místní a bezpříznaková jména plní především orientační funkci, přesto lze namítnout, že v názvosloví pražské metra zůstala jména, která jsou v tomto směru matoucí (*Vltavská, Hradčanská*), a několik dalších, která mají socialistické konotace (*Náměstí Míru, Pražského povstání, I. P. Pavlova*). Jaroslav David s Přemyslem Máchou tvrdí, že původní význam se postupem času vytrácí a veřejnost vnímá jako příznakové pouze ty nevýznamnější honorifikační názvy, a Václav Ledvinka potvrzuje, že po listopadové revoluci byla nahrazena především nejvíce zprofanovaná jména. Požadavky veřejnosti, která v tomto procesu hrála nezanedbatelnou úlohu, často nacházely u vedení města větší odezvu než doporučení pozdější místopisné komise, zejména pokud jde o názvy, které měly být zachovány.

Na příkladu přejmenování po listopadové revoluci usuzují, že komunistický režim (a autoritářská zřízení obecně) využívá toponyma k tomu, aby se etabloval, zatímco demokratický režim k tomu, aby se od toho předcházejícího distancoval. Stanice metra a jejich prostor k obojímu přispívají významným dílem svou všedností, každodenností a exponovaností.

Anaïs Marinová říká, že důsledkem přejmenování jsou celé éry ukryvány do závorek²¹⁴. Mariusz Czepczyński připomíná, že je sice snadné provádět změny v palimpsestu městské kulturní krajiny, proměna v myšlení jeho obyvatel však trvá podstatně déle²¹⁵. Ve své práci nicméně docházím k závěru, že přejmenování stanic, které svými názvy odkazovaly na socialismus (*Mládežnická, Budovatelů*) a československo-sovětské přátelství (*Moskevská, Leninova, Družby, Rudé armády apod.*) bylo principiálně nezbytné, neboť původní jména stavěla překážky vůči prosazování hodnot svobody, volnosti, emancipace a samostatnosti, které si od listopadové revoluce veřejnost slibovala.

214 Marinová 2012, str. 211.

215 Czepczyński 2008, str. 110.

Summary

This bachelor thesis deals with renaming of Prague metro stations in February 1990. In studying the names which were replaced, kept or newly introduced through the lens of three distinct memory studies concepts and comparing results of my findings with conclusions based on application of power with toponyms (using Pierre Bourdieu's concept of symbolic capital), my initial goal is to determine whether there are certain patterns in this process and how exactly did the new democratic regime attempt to distance itself from the previous socialist one.

In the first chapter, I focus on toponymy and outline the basics of Prague metro toponymic landscape, with particular attention to commemorative names in general and their role among labeling metro stations specifically.

The second chapter is dedicated to collective memory and consists of three various memory studies concepts. In the first part, I attempt to gaze at renaming metro stations through the classic work of M. Halbwachs, who coined the term *collective memory*, and J. Assmann, who developed these ideas into his own concept of *cultural memory*. According to Halbwachs, I find it difficult to study place names without proper and prior distinction which out of many various social groups is concerned and assume oral history research would be warranted. Assmann's concept is particularly useful for its clear distinction of defining us vs. them, which, I state, turns more into defining who we *no longer are* than who we *are now* when applied to renaming metro stations during post-socialist transformation. The second part of this chapter concerns influential concept of *places of memory*, introduced by P. Nora. Using this concept, I find that, acknowledging metro stations are merely signs instead of actual places of memory, during studied process of renaming, places of memory were more often (re)initiated than removed. The third part of this chapter redirects the focus to *forgetting* instead of remembering, using works of P. Connerton. Categories of forgetting are studied in regards to renaming metro stations and I come to conclusion that forgetting is in this context an important aspect of gaining freedom and independence.

The third chapter is concerned with power struggles in toponymic landscape and accumulation of *symbolic capital* in concept of P. Bourdieu. I gaze at renaming as legitimacy-seeking process as opposed to traditional distinction between top-down authoritarian and bottom-up civic society activities, although examples of each are provided. In this chapter, I also study the specific elements of metro commuting and how it incorporates into urban space and cultural landscape. Where suitable, my microanalyses of chosen names of Prague metro stations are supported with additional examples of renaming metro stations (or renaming patterns in general), in particular during the times of post-socialist transformation, in Moscow, St. Petersburg, Kharkiv, Kyiv, Budapest, Bucharest etc.

In regards to renaming patterns, I find that the usual pattern when places in city center are concerned much more often does not ring true in case of Prague metro stations where even the stations on the outskirts of the city were renamed. Finally, I arrive at conclusion that renaming metro stations in February 1990 was a necessary aspect of post-socialist transformation, as replaced names, referencing the nature of close czechoslovak-soviet friendship in particular, were in direct opposition to newly promoted and widely expected values of freedom and independence.

Bibliografie

Prameny

Listiny a spisy

- *Zápis ze zasedání rady NVP, 21. 2. 1990: Stanovení názvů stanic pražského metra, přejmenování, resp. potvrzení stávajících názvů.*
- *Usnesení Místní rady MČ Praha 11 č. 136/99.* Dostupné online: <http://praha11.cz/rmzm/old/1999/R9913699.DOC> [cit. 20. 4. 2020]

Publicistika

- CONNERTON, Paul. *Varianty historické amnézie.* Rozhovor vedli Jeffrey Kastner a Sina Najafi. Z anglického originálu přeložil Martin Pokorný. In: *Labyrint revue* 31–32, 2012, str. 174–177.
- ISTOMINA, Toma. *Holocaust memorial center asks to rename Kyiv metro station after Babyn Yar.* In: *Kyiv Post*, 11. 2. 2020. Dostupné online: <https://www.kyivpost.com/ukraine-politics/holocaust-memorial-center-asks-to-rename-kyiv-metro-station-after-babyn-yar.html> [cit. 18. 5. 2020]
- JAB. *Umění v metru se rozjíždí komiksem.* In: *ČT24*, 26. 10. 2011. Dostupné online: <https://ct24.ceskatelevize.cz/kultura/1236153-umeni-v-metru-se-rozjizdi-komiksem> [cit. 6. 5. 2020]
- LOUVET, Simon. *Pour les 60 ans d'Astérix, des stations du métro de Paris renommées et décorées.* In: *actuParis*, 9. 10. 2019. Dostupné online: https://actu.fr/ile-de-france/paris_75056/videos-60-ans-dasterix-stations-metro-paris-renommees-decorees_28277842.html [cit. 12. 5. 2020]
- LUDVÍK, Matěj. *Komunističtí funkcionáři se zvěčňovali v názvech ulic Prahy, Stalin měl dvě.* In: *iDNES.cz*, 5. 7. 2019. Dostupné online https://www.idnes.cz/praha/zpravy/nazvy-ulic-v-praze-menila-propaganda-wilsonova-komunismus-sametova-revoluce.A190627_485936_praha-zpravy_rsr [cit. 21. 4. 2020]
- MURAMAKI, Kery. *Amazon Station? Metro considers selling naming rights, again.* In: *The Washington Post*, 8. 1. 2019. Dostupné online: <https://www.washingtonpost.com/express/2019/01/07/amazon-station-metro-considers-selling-naming-rights-again/> [cit. 12. 5. 2020]

- PALVELEVA, Lilya. *Muscovites Step Up Effort To Rename Metro Station Honoring Tsar's Killer*. In: Radio Free Europe/Radio Liberty, 20. 11. 2015. Dostupné online: <https://www.rferl.org/a/russia-moscow-metro-station-voikovskaya-rename/27378036.html> [cit. 8. 5. 2020]
- SŮRA, Jan. *První centimetry vyhloubených šachet. V Praze oficiálně začala stavba metra D*. In: zdopravy.cz, 19. 6. 2019. Dostupné online: <https://zdopravy.cz/prvni-centimetry-vyhloubenych-sachet-v-praze-oficialne-zacala-stavba-metra-d-30330/> [cit. 15. 12. 2019]
- ŠÍDLO, Jindřich. *Místo Lenina Evropská, místo Gottwalda Vyšehrad. Jak jsme si přejmenovali Prahu*. In: Šťastné pondělí, Seznam Zprávy, 15. 2. 2020. Dostupné online: <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/misto-lenina-evrospska-misto-gottwalda-vysehrad-jak-jsme-si-prejmenovali-prahu-88864> [cit. 21. 4. 2020]
- *An excuse for missing your stop: the station's been renamed*. In: BBC, 22. 6. 2015. <https://www.bbc.com/news/blogs-trending-33200192> [cit. 12. 5. 2020]
- *A Year without Communist Symbols*. In: Kharkiv Observer, 19. 5. 2016. <http://kharkivobserver.com/a-year-without-communist-symbols/> [cit. 4. 5. 2020]
- *Budapest Metro Station Renamed after President Göncz*. In: MTI-Hungary Today, 30. 1. 2020. <https://hungarytoday.hu/budapest-metro-station-renamed-after-president-goncz/> [cit. 20. 5. 2020]
- *Greeks disapprove Athens Metro decision to rename two stations (UPD)*. In: Keep Talking Greece, 21. 9. 2019. Dostupné online: <https://www.keeptalkinggreece.com/2019/09/21/athens-metro-rename-stations/> [cit. 6. 5. 2020]
- *Kyiv's Petrivka subway station renamed Pochaina*. In: UNIAN, 12. 2. 2018. Dostupné online: <https://www.unian.info/kyiv/2391549-kyivs-petrivka-subway-station-renamed-pochaina.html> [cit. 13. 5. 2020]
- *Politici při výročí Pražského povstání připomínali význam odvahy*. In: ČTK, 5. 5. 2020. Dostupné online: <https://www.ceskenoviny.cz/zpravy/politici-pri-vyroci-prazskeho-povstani-pripominali-vyznam-odvahy/1887443> [cit. 6. 5. 2020]
- *World Cup: Paris renames stations for France heroes' welcome*. In: BBC, 16. 7. 2018. Dostupné online: <https://www.bbc.com/news/world-europe-44845752> [cit. 12. 5. 2020]

Online zdroje

- BUTKOVSKIJ, Andrej. *Charkov transportnyj. Stancija "imeni A.S. Maselskogo"*. Dostupné online: <http://gortransport.kharkov.ua/subway/stations/11/> [cit. 6. 5. 2020]
- *Anděl – Umění v metru*. Dostupné online: <http://metroart.cz/B/Andel.html> [cit. 5. 5. 2020]
- *Historie – Invalidovna*. Dostupné online: <https://www.invalidovna-praha.cz/cs/o-invalidovne/historie> [cit. 5. 5. 2020]
- *Vzpomínka na dům U zlatého anděla*. Dostupné online: <https://czumalo.wordpress.com/2015/10/24/u3v-fsv-cvut-pamatky-velke-prahy-prednaska-27-rijna-2015/> [cit. 5. 5. 2020]

Beletrie

- ORWELL, George. *Devatenáct set osmdesát čtyři*. Z anglického originálu přeložila Petra Martínková. Praha: Argo, 2015. 320 stran. ISBN 978-80-257-1479-9.

Odborná literatura

Odborné články

- AZARYAHU, Maoz. *Renaming the past in post-Nazi Germany: insights into the politics of street naming in Mannheim and Potsdam*. In: *Cultural Geographies* 19/3, 2012. Str. 385–400. DOI: 10.1177/1474474011427267
- CONNERTON, Paul. *Sedm typů zapomnění*. Z anglického originálu přeložil Pavel Siostrzonek. In: *Labyrint revue* 31–32, 2012, str. 169–174.
- CRLJENKO, Ivana. *The Renaming Of Streets And Squares In Post-Socialist Croatian Towns*. In: *Language and society* 3/2012, str. 230–241.
- FOREST, Benjamin – Juliet Johnson. *Unraveling the Threads of History: Soviet–Era Monuments and Post–Soviet National Identity in Moscow*. In: *Annals of the Association of American Geographers* 92/3, 2002, str. 524–547. DOI: 10.1111/1467-8306.00303.
- GILL, Graeme. *Changing Symbols: The Renovation of Moscow Place Names*. In: *The Russian Review* 64, 2005, str. 480–503.
- GIRAUT, Frédéric – Myriam Houssay-Holzschuch. *Place Naming as Dispositif: Toward a Theoretical Framework*. In: *Geopolitics* 21/1, 2016, str. 1–21. DOI: 10.1080/14650045.2015.1134493

- GNATIUK, Oleksiy. *The renaming of streets in post-revolutionary Ukraine: regional strategies to construct a new national identity*. In: AUC Geographica 53/2, 2018. Str. 119–136. DOI: 10.14712/23361980.2018.13
- HEPWORTH, Andrea. *Preservation or Destruction of lieux de mémoire: Contested Spaces in the Realm of Memory*. In: Journal of Iberian and Latin American Research 21/2, 2015, str. 283–294. DOI: 10.1080/13260219.2015.1092643
- HIRSCHOVÁ, Marianne. *Generace postpaměti*. Z anglického originálu přeložil Tomáš Koblížek, redakčně kráceno. In: Labyrint revue 31–32, 2012, str. 178–183.
- KADMON, Naftali. *Toponymy and Geopolitics: The Political Use — and Misuse — of Geographical Names*. In: The Cartographic Journal 41/2, 2004, str. 85–87.
- KLŮC, Jiří. *Hrdinství z Východu jim nepomohlo*. In: Paměť a dějiny 01/2019, str. 36–46. Dostupné online: https://www.ustrcr.cz/wp-content/uploads/2019/04/PD_1_19_s36-46.pdf
- KOJETÍNOVÁ, Martina. *Honorifikační urbanonyma a jejich úloha při formování poválečné urbanonymie (na příkladu Prahy)*. In: Acta Onomastica 56, 2016, str. 124–139. Dostupné online: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=425009>
- KOJETÍNOVÁ, Martina. *Metro: Názvosloví pražské podzemní krajiny*. In: Acta Onomastica 56, 2016, str. 105–123. Dostupné online: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=425007>
- KOJETÍNOVÁ, Martina. *Toponyma jako místa paměti (na příkladu vybraných pražských urbanonym)*. In: Acta Onomastica 54, 2013, str. 145–150. Dostupné online: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=73697>
- KOPEČEK, Michal. *Čeští komunističtí intelektuálové a „národní cesta k socialismu“*. In: Soudobé Dějiny 1–2/2016, str. 77–117. Dostupné online: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=524906>
- LAI HANG HUI, Dennis. *Geopolitics of Toponymic Inscription in Taiwan: Toponymic Hegemony, Politicking and Resistance*. In: Geopolitics 24/4, 2019, str. 916–943. DOI: 10.1080/14650045.2017.1413644
- LIGHT, Duncan. *Street names in Bucharest, 1990–1997: exploring the modern historical geographies of post-socialist change*. In: Journal of Historical Geography 30, 2004. Str. 154–172. DOI: 10.1016/S0305-7488(02)00102-0

- MARIN, Anaïs. *Bordering Time in the Cityscape. Toponymic Changes as Temporal Boundary-Making: Street Renaming in Leningrad/St. Petersburg*. In: *Geopolitics* 17, 2012, str. 192–206. DOI: 10.1080/14650045.2011.574652
- NORA, Pierre. *Mezi paměti a historií*. In: *Cahiers du CEFRES*. N° 13, *Politika paměti* 1/2012, str. 8–18. Dostupné online: http://www.cefres.cz/pdf/c13/nora_1998_mezi_pameti_historii.pdf
- OLŠÁKOVÁ, Doubravka. *Od dědictví a tradice k místům paměti*. In: *Dějiny – Teorie – Kritika* 2/2012, str. 262–277. Dostupné online: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=129135>
- PALONEN, Emilia. *The city-text in post-communist Budapest: street names, memorials, and the politics of commemoration*. In: *GeoJournal* 73/3, 2008, str. 219–230. Dostupné online: <https://www.jstor.org/stable/41148295>
- ROSE-REDWOOD, Reuben – Derek Alderman – Maoz Azaryahu. *Geographies of toponymic inscription: new directions in critical place-name studies*. In: *Progress in Human Geography* 34/4, 2010, str. 453–470. DOI: 10.1177/0309132509351042
- TUAN, Yi-Fu. *Language and the Making of Place: A Narrative-Descriptive Approach*. In: *Annals of the Association of American Geographers* 81/4, 1991, str. 684–696.
- WÓJCIK, Anna – Uladzislau Belavusau. *Renaming streets: A key element of identity politics*. In: *History and Memory* 3–4/2018, str. 161–166. Dostupné online: <https://neweasterneurope.eu/2018/04/26/renaming-streets-key-element-identity-politics/>
- YANG YANG: *Bourdieu, Practice and Change: Beyond the criticism of determinism*. In: *Educational Philosophy and Theory* 46/14, 2014, str. 1522–1540. DOI: 10.1080/00131857.2013.839375

Kapitoly v monografiích

- ALDERMAN, Derek H. *Place, Naming, and the Interpretation of Cultural Landscapes*. In: GRAHAM, Brian – Peter Howard (eds.). *The Ashgate Research Companion to Heritage and Identity*. Ashgate, 2008, str. 195–213. ISBN 978-0-754-64922-9.
- ASSMANN, Aleida – Linda Shortt. *Memory and Political Change: Introduction*. In: ASSMANN, Aleida – Linda Shortt (eds.). *Memory and Political Change*. Palgrave Macmillan, 2012, str. 1–14. ISBN 978-0-230-30199-3.
- ASSMANNOVÁ, Aleida. *Od kolektivního násilí ke společné budoucnosti. Čtyři modely, jak zacházet s traumatickou minulostí*. In: KRATOCHVIL, Alexander (ed.). *Paměť*

- a trauma pohledem humanitních věd: Komentovaná antologie teoretických textů.* Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR/Akropolis, 2015, str. 246–256. Z německého originálu kapitoly přeložil Jiří Soukup. ISBN 978-80-7470-109-2.
- ASSMANN, Aleida. *To Remember or to Forget: Which Way Out of a Shared History of Violence?* In: ASSMANN, Aleida – Linda Shortt (eds.). *Memory and Political Change.* Palgrave Macmillan, 2012, str. 53–71. ISBN 978-0-230-30199-3.
 - ASSMANN, Jan. *Kolektivní paměť a kulturní identita.* In: KRATOCHVIL, Alexander (ed.). *Paměť a trauma pohledem humanitních věd: Komentovaná antologie teoretických textů.* Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR/Akropolis, 2015, str. 50–61. Z německého originálu kapitoly přeložil Jiří Soukup. ISBN 978-80-7470-109-2.
 - KEARNS, Robin – Lawrence Berg. *Proclaiming Place: Towards a Geography of Place Name Pronunciation.* In: BERG, Lawrence D. – Jani Vuolteenaho (eds.). *Critical Toponymies: The Contested Politics of Place Naming.* Ashgate, 2009, str. 153–177. ISBN 978-0-7546-7453-5.
 - NEKULA, Marek. *Hus — Husova, Žižka — Žižkov...: Toponyma a ideologie.* In: ČORNEJOVÁ, Michaela (ed.). *Jazyk a jeho proměny: Prof. Janě Pleskalové k životnímu jubileu.* Brno: Host, 2008, str. 178–194. ISBN 978-80-7294-301-2.
 - NORA, Pierre. *Introduction.* NORA, Pierre (ed.). *Realms of Memory: Rethinking the French Past. Volume III: Symbols.* Z francouzského originálu přeložil do angličtiny Arthur Goldhammer. New York: Columbia University Press, 1998, str. IX–XII. ISBN 0-231-10926-1.
 - NORA, Pierre. *Světový nástup paměti.* In: KRATOCHVIL, Alexander (ed.). *Paměť a trauma pohledem humanitních věd: Komentovaná antologie teoretických textů.* Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR/Akropolis, 2015, str. 62–72. Z francouzského originálu kapitoly přeložil Zdeněk Hrbata. ISBN 978-80-7470-109-2.
 - VUOLTEENAHO, Jani – Guy Puzey. *“Armed with an Encyclopedia and an Axe”:* *The Socialist and Post-Socialist Street Toponymy of East Berlin Revisited Through Gramsci.* In: ROSE-REDWOOD, Reuben – Derek Alderman – Maoz Azaryahu (eds.). *The Political Life of Urban Streetscapes: Naming, Politics, and Place.* London: Routledge, 2017, str. 74–97. ISBN: 978-1-3155-5446-4.

Monografie

- ASSMANN, Jan. *Kultura a paměť: Písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*. Z německého originálu přeložil Martin Pokorný. Praha: Prostor, 2001. 317 stran. ISBN 80-7260-051-6.
- ASSMANOVÁ, Aleida. *Prostory vzpomínání: Podoby a proměny kulturní paměti*. Z německého originálu přeložili Jakub Flanderka, Světlana Ondroušková a Jiří Soukup. Praha: Karolinum, 2018. 482 stran. ISBN 978-80-246-3433-3.
- AUGÉ, Marc. *In the Metro*. Z francouzského originálu přeložil do angličtiny Tom Conley. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2002. 145 stran. ISBN 978-0-8166-3436-1.
- BOURDIEU, Pierre. *Co se chce říct mluvením: Ekonomie jazykové směny*. Z francouzského originálu přeložili Martin Pokorný a Eva Sládková. Praha: Karolinum, 2014. 168 stran. ISBN 978-80-246-2570-6.
- CONNERTON, Paul. *How Modernity Forgets*. Cambridge University Press, 2009. 159 stran. ISBN 978-0-511-65148-9 [elektronická verze].
- CZEPCZYŃSKI, Mariusz. *Cultural Landscapes of Post-Socialist Cities: Representation of Powers and Needs*. Ashgate, 2008. 224 stran. ISBN 978-0-7546-7022-3 [elektronická verze].
- DAVID, Jaroslav – Přemysl Mácha. *Názvy míst: Paměť, identita, kulturní dědictví*. Brno/Ostrava: Host/Ostravská univerzita, 2014. 240 stran. ISBN 978-80-7491-425-6.
- DAVID, Jaroslav. *Smrdiv, Brežněves a Rychlonožkova ulice: Kapitoly z moderní české toponymie; místní jména, uliční názvy, literární toponyma*. Praha: Academia, 2011. 333 stran. ISBN 978-80-200-1913-4.
- FIDELIUS, Petr. *Řeč komunistické moci*. Praha: Triáda, 2016. 290 stran. ISBN 978-80-7474-176-0.
- HALBWACHS, Maurice. *Kolektivní paměť*. Z francouzského originálu přeložili Yasar Abu Ghosh, Marie Černá, Kateřina Gajdošová a Barbora Spalová. Praha: Sociologické nakladatelství, 2009. 289 stran. ISBN 978-80-7419-016-2.
- LAŠŤOVKA, Marek – Václav Ledvinka (kol.). *Pražský uličník: Encyklopedie názvů pražských veřejných prostranství. I. díl (A–N)*. Praha: Libri, 1997. 604 stran. ISBN 978-80-87271-50-6.
- MACURA, Vladimír. *Šťastný věk (a jiné studie o socialistické kultuře)*. Praha: Academia, 2008. 351 stran. ISBN 978-80-200-1669-0.

- SNYDER, Timothy. *Černá zem: Holokaust – historie a varování*. Z anglického originálu přeložil Martin Pokorný. Praha/Litomyšl: Prostor/Paseka, 2015. 400 stran. ISBN 978-80-7260-322-0 a 978-80-7432-655-4.

Seznam příloh

- Příloha č. 1: Dva z osmi bronzových reliéfů na nástupišti stanice *Anděl (Moskevská)* [pořízeno 20. 5. 2020] (fotografie)
- Příloha č. 2: Mozaika *Bitva o Sokolovo* (Oldřich Oppl a Sauro Ballardini) ve vestibulu stanice *Florenc (Sokolovská)* [pořízeno 20. 5. 2020] (fotografie)
- Příloha č. 3: Kamenná plastika *Barikáda – květen 1945* (Stanislav Hanzík) u výstupu ze stanice *Pražského povstání* [pořízeno 20. 5. 2020] (fotografie)
- Příloha č. 4: Výtvarné dílo (Kateřina Bažantová aka Ktaiwanita) ve vestibulu stanice *I. P. Pavlova* [pořízeno 20. 5. 2020] (fotografie)

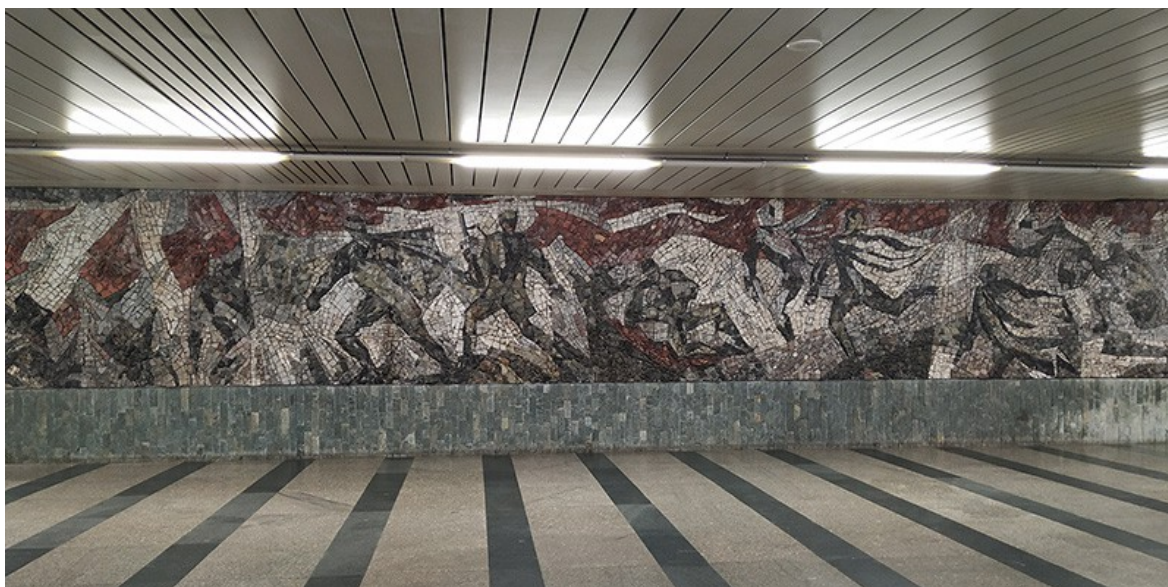
Přílohy

Příloha č. 1: Dva z osmi bronzových reliéfů na nástupišti stanice *Anděl (Moskevská)*

[pořízeno 20. 5. 2020]

Příloha č. 2: Mozaika *Bitva o Sokolovo* (Oldřich Oppl a Sauro Ballardini) ve vestibulu stanice *Florenc (Sokolovská)* [pořízeno 20. 5. 2020]

Příloha č. 3: Kamenná plastika *Barikáda – květen 1945* (Stanislav Hanzík) u výstupu ze stanice *Pražského povstání* [pořizeno 20. 5. 2020]

Příloha č. 4: Výtvarné dílo (Kateřina Bažantová aka Ktaiwanita) ve vestibulu stanice *I. P. Pavlova* [pořizeno 20. 5. 2020]

